

Sabine Florence Fabijanec

PROFESIONALNA DJELATNOST ZADARSKIH TRGOVACA U XIV. I XV. STOLJEĆU

UDK

339(497.5Zadar)"13/14"

Izvorni znanstveni rad

U ovom članku, autorica promatra profesionalnu djelatnost jedana-est trgovaca u Zadru u XIV. i XV. stoljeću. Kroz pojedinačne primjere njihovog poslovanja, prikazuju se promjene u trgovačkoj aktivnosti tijekom dva stoljeća, to jest prijelaz od samostalnog pojedinačnog trgovca na stvaranje obiteljske trgovačke kompanije. Kao popratni komentari koji bolje oslikavaju temeljna načela trgovačkog rada služe zapažanja jednog onodobnog trgovca, Dubrovčanina Bene Kotruljevića.

Interes za ovu temu potaknulo je istraživanje društvene uloge zadarskog trgovca XIV.-XV. stoljeća, prilikom koje smo se susreli s nekoliko likova profesionalnih trgovaca, kako Zadrana tako i osoba koje u njemu nisu bile rođene ili nisu imale stalno prebivalište, koji se posebno ističu svojom razgranatom trgovačkom djelatnošću i ugledom koji su uživali u zadarskom društvu. Proučavanjem tih podataka, primijetili smo da bi njihova prozopografska analiza mogla pridonijeti boljem razumijevanju načina vođenja trgovačkih poslova te dati jasniji uvid u njihovu društvenu djelatnost i strukturu. Stoga ćemo u ovom članku pokušati iznijeti one podatke koji se odnose na njihovu trgovačku djelatnost i pokazati kako se tijekom vremena razvijao način trgovačkog poslovanja - od samostalnog putujućeg trgovca do trgovačkih kompanija sa stalnim sjedištem u Zadru.

Ovaj je rad pretežito izrađen na temelju podataka notarskih dokumenata iz Državnog arhiva u Zadru. Osim toga, kao izvor koristili smo i djelo Bene Kotruljevića iz XV. stoljeća¹, čije su nam primjedbe omogućile procjenu vrijednosti i sposobnosti zadarskih trgovaca prema postavkama ondašnjih trgovačkih teorija. Dosadašnji historiografski doprinos bio je, uz neke iznimke, usmjeren samo na proučavanje ekonomskog sustava trgovine i njezine uklopljenosti u opće gospodarske tijekove, u kojima su biografski podaci o pojedinim poslovnim ljudima

---

¹ Beno Kotruljević, *Della mercatura e del mercante perfetto*, prir. Rikard Radičević i Žarko Muljačić, Zagreb, 1985. Točniji naziv Kotruljevićeva rukopisa iz 1458. godine je *Del arte di mercatura*, ali je poznatije pod gore navedenom nazivom (prema prvotisku iz 1573. godine). O tome vidi radove Ivana Ercega, O Benediktu Kotruljeviću i njegovu djelu u objavljenim izvorima i literaturi te Karmen Milačić, Benedikt Kotruljević o urednom vođenju poslovnih knjiga u trgovini objavljene u Zborniku *Dubrovčanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV. stoljeća*, ur. V. Stipetić, knj. 1, Zagreb 1996., str.111-122 i 71-81.

dani najčešće samo radi boljeg osvjetljavanja cijelog procesa². Pritom nije bilo dovoljno naglašena uloga pojedinih trgovaca koji su zapravo bili pokretačka snaga samog sustava³. Stoga ćemo u ovom radu pokušati ukazati i na tu osobnu sastavnicu. Kao predmet istraživanja koristili smo uzorak od jedanaest zadarskih trgovaca koji su u izvorima izročito nazivani pojmovima *mercator* ili *merçarius*. Druge osobe, koje su se usputno bavile trgovačkom djelatnošću, nisu uzimane u obzir.

TRGOVCI XIV. STOLJEĆA

1. *Michael de Mezo de Veneciis mercator Jadrensis*

Ovaj trgovac se prvi put pojavljuje u jednom izvornom zapisu datiranom još 2. srpnja 1317. godine, gdje ga se navodi kao primjer dobrog trgovca koji dobro vodi svoj dućan. U tom je dokumentu ljekarnik Franjo de Pocusto iz Zadra primio od gospođe Brane, udovice zadarskog građanina Stjepana de Labe, 300 malih libara da s njima trguje godinu dana. Franji je preporučeno da se prilikom trgovanja ponaša onako kako Mihovil posluje u njegovom dućanu i da ostvari jednake prihode kao on. Na kraju godine, Franjo obećava povratiti uloženu svotu i dati dio dobitka. Gubitak se također snosi zajednički. Kao podjelu dobitka, Brana prima jednu trećinu, a Franjo dvije trećine. Nadalje, trgovac Girard de Pomo i Miha Damjanov de Zigalis, građani Zadra, postaju Franjini jamci⁴. Iako Mihovil izravno ne sudjeluje u sklapanju trgovačkog društva (kolegancija - vidi niže) očito je kako u ovom slučaju predstavlja personifikaciju stručnog znanja, budući da su stvarni tvorcii ugovora neprofesionalci. Postoji vjerojatnost da je Brana imala i prije priliku upoznati i družiti se s trgovcem Mihovinom, ali i upoznati njegov način rada s kojim je bila toliko zadovoljna da ga je prilikom svog poslovanja postavila kao uzor.

Zanimljivo je da su u ovom slučaju samo dvije osobe trgovci (Girard i Mihovil) dok su drugi sudionici navedeni kao građani, jedan kao ljekarnik, a značajnu ulogu ima čak i jedna žena - pripadnica kategorije društva koja se obično drži marginalnom u srednjovjekovnoj gospodarskoj povijesti⁵. Dokument potvrđuje tvrdnju izrečenu u historiografiji da u onodobnom zadarskom društvu nije postojao profesionalni ekskluzivizam, jer u trgovačkim poslovima sudjeluju osobe različitog

---

² Roman Jelić, Grgur Mrganić, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* (dalje: *Radovi*) sv. 6-7 (1960.); Jakov Stipišić, Inventar zadarskog suknara Mihovila pok. Petra iz arhiva sv. Marije i njegovo značenje za kulturnu povijest Zadra, *Zadarska Revija* (dalje: ZR) sv. XVI, br. 2-3, 1967., str. 184-92. Vidi i: Tomislav Raukar, *Zadar u XV stoljeću: ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Zagreb 1977., naročito str. 274-280 i kazalo važnijih imena, str. 309-325, te isti, *Zadarska trgovina solju u XIV. i XV. stoljeću Radovi Filozofskog fakulteta*, Odsjek za povijest, Zagreb vol.7-8, 1969.-70., str. 19-79 (o Venturinu Pasini i Grguru Mrganiću).

³ Iznimka je posebna studija posvećena Benediktu Kotruljeviću, Dubrovačkog trgovca pod naslovom *Dubrovanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV. stoljeća*, Ur. V. Stipetić, Knjiga 1 & 2, Zagreb 1996. i 1997.

⁴ Mirko Zjačić-Jakov Stipišić, *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis, Nikole pok. Ivana, Gerarda iz Padove 1296...1337*, sv. II. (dalje: SZB II), Zadar 1969., doc. 21, str. 104.

⁵ O položaju žena u srednjovjekovnom društvu vidi općenito: Georges Duby-Michelle Perrot, *Histoire des femmes*, sv. II: *Le Moyen Age*, Paris 1990., str. 308-310 i 314-319 i tamo navedenu literaturu. O dubrovačkim ženama (s obzirom da ne postoje radovi za Zadar) vidi: Dušanka Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII. i XIV. vijeku*, SANU, posebna izdanja, knj. 469, Odjeljenje istorijskih nauka, knj. 12, Beograd 1974.; Zdenka Janeković-Römer, *Rod i grad*, Dubrovnik 1994., str. 126-137 i tamo navedenu literaturu.

društvenog i profesionalnog položaja. Izgleda da ovakav način poslovanja, u to vrijeme, nije bio karakterističan samo za Dalmaciju⁶. U Italiji, posebice u Genovi, zajedničko ulaganje kapitala je postupak u kojem sudjeluju svi slojevi pučanstva⁷.

Mlečanin Mihovil de Mezo spomenut je kao svjedok 1321. god. prilikom spora između samostana Sv. Kuzme i Damjana i zemljoposjednika Mihe de Scolatura u vezi prava na korištenje zemlje na otoku Žirju⁸. Ovaj slučaj svjedoči da je društveni krug promatranog trgovca širok, budući da je imao veze s crkvenim ustanovama (benediktincima). Njegovo pojavljivanje kao svjedoka dokazuje da ga se smatralo čovjekom koji uživa značajan društveni ugled i kojemu se može vjerovati.

Posljednji zapis na koji sam naišla a koji spominje Mihovila potječe iz lipnja 1341. god., kada Jakov de Fanfogna posuđuje 140 libara od skrbnika nasljednika Nikole de Jurisso. Posuđeni novac će uložiti u Mihovilovu trgovačku djelatnost, te vratiti glavnicu i dio dobitka Nikolininim nasljednicima. Mihovil će također zadržati dio dobitka. Rok važnosti ovog trgovačkog društva je jedanest mjeseci, a dobitak Nikolinih nasljednika ne smije prijeći 10% od posuđene svote, tj. 14 libara⁹. Znajući da je Jakov zadarski patricij koji je neprestano poslovao sa svojim i tuđim novcima i surađivao samo s dobrostojećim ulagačima¹⁰, možemo zaključiti da se Mihovil dobro prilagodio i uklopio u zadarski poslovni prostor. Iako se njegova djelatnost može pratiti tijekom dvadesetčetiri godine, čini se da Mihovil nije trgovao naročito aktivno, nego je to obavljao putem svog dućana. Međutim, njegovo znanje suvremenog talijanskog načina poslovanja omogućilo mu je da služi kao model od kojeg trebaju učiti poslovni ljudi i s kojim se povezuje čak i zadarski patricij.

2. *Ser Nicholetus Bono de Venetiis mercator habitator Jadre*

Profesionalna karijera ovog trgovca može se pratiti od prosinca 1349. godine kada Ivan, sin Galla Jurjevog iz Zadra, trgovac i stanovnik Splita, izjavljuje kako je od njega primio 490 dukata u ime svog oca. Naš trgovac, Nikolet, predao je tu svotu u ime gospođe Dobre, kao ostatak duga njezinog pokojnog muža Damjana, za kupljeno vuneno sukno od Ivanovog oca. Dobra je taj dug vratila prema nalogu iz oporuke njezina pokojnog muža od 28. svibnja 1347. godine¹¹. U ovom slučaju nailazimo na primjer u kojem dva trgovca služe kao posrednici za rješenje poslovanja među strankama. Izgleda da se Dobra odlučila povjeriti stručnjaku, Nikoletu, kako bi riješila pitanje neke uplate koje se odugovlačilo dvije godine. I zaista, dvojica kolega, trgovci Nikolet i Ivan, sudjeluju u procesu isplate duga bez posredništva suda - prvenstveno na temelju povjerenja što nam pomaže da uočimo jednu od karakteristika socijalne slike trgovca: on je povjerljiv i djelotvoran. Samo dvanaest dana kasnije, Nikolet kupuje od zadarskog građanina Mihe, sina pokoj-

⁶ Za daljnji razvoj procesa ulaganja u trgovini ovisno o staleškoj pripadnosti, vidi Raukar, *Zadar u XV. stoljeću*, str. 262-268.

⁷ Armando Saporì, *Les marchands italiens*, Paris 1949., str. 36.

⁸ Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD), sv. IX, Zagreb 1911., doc. 15, str. 21.

⁹ CD X (1912.), doc. 441, str. 624.

¹⁰ Nada Klaić-Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409*, Zadar 1976., str. 430.

¹¹ Jakov Stipišić, *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze 1349-1350*, Zadar 1977. (dalje: SZB III), doc. 66, str. 43-44.

noga Filipa de Puto, trećinu *unius barbe appellate sanctus Nicolaus*, za 33 dukata¹². Istog dana, Miha prodaje drugu trećinu ribaru Vitalu. S obzirom da Vital nije imao dovoljno gotovine za isplatu zatražio je od Mihe 30 dukata na neodređeni rok (*ad omnem ipsius Micaelis requisitionem*)¹³. Razlozi Nikoletovog ulaganja u kupnju barke nisu vidljivi iz dokumenta. Iako izraz *barba* nije točno definiran, činjenica da je jedan ribar vlasnik jedne trećine upućuje da će njezina upotreba biti lokalna, naročito ako se upotrebljava za ribolov. Nije vjerojatno da je sam Nikolet prodavao ribu, ali je mogao imati interes za primanje trećine prihoda za korištenje tog čamca. Može se pretpostaviti da ju je želio upotrijebiti za vlastitu plovidbu, posebice za bliže udaljenosti kao i okolne otoke. Na žalost, iz ovog dokumenta nije moguće saznati s kojom vrstom roba Nikolet trguje. U svakom slučaju izgleda da je bio prilično zaposlen.

U ožujku 1350. god. Nikolet postaje izvršitelj oporuke pokojnoga Janina de Carbono (ili de Piloso). No iz poblize nepoznatih razloga, izgleda da nije mogao obavljati tu dužnost. Zato je ovlastio drugog izvršitelja Nikolu de Spilla kao svog povjerenika i punomoćnika¹⁴. Nikolet također 1. svibnja 1354 god. postaje, s još dvije osobe, punomoćnik zadarskog građanina Jurja pok. Blaža de Soppe, izvršitelja oporuka svojih rođaka Lompre i Nikole i nasljednika svog drugog rođaka Ivana de Soppe, koji, budući da ne može ostati u Zadru, imenuje svoje zamjenike¹⁵. Juraj je, kao zadarski patricij, bio zapravo prisiljen iseliti u Veneciju, kao i brojni drugi članovi zadarskog plemstva, za kaznu zbog sudjelovanja u pobuni protiv Republike 1345-1346. godine. Iako Mlečanin, Nikolet Bono uživao je povjerenje ovog zadarskog patricija, budući da je već njegov otac Marko boravio i poslovao u Zadru kao trgovac barem od 1317. god.¹⁶, pa je vjerojatno mogao dokazati svoje apolitične stavove i lojalnost gradu u kojemu je djelovao.

Izgleda da je Nikolet preminuo u roku od mjesec dana nakon zadnjeg navedenog ugovora. Na to upućuje činjenica što se njegov sin, u jednom svjedočenju 5. lipnja 1354. god., predstavlja riječima: *Andreas condam ser Nicoleti de Bono*. Nazočnost njegovog sina u Zadru svjedoči još jedanput o njegovoj definitivnoj pripadnosti ovom gradu.

Na temelju svih, gore navedenih, podataka o Nikoletu, teško je govoriti o njegovom velikom trgovačkom poslovanju. Sva njegova poznata aktivnost koncentrirana je oko posredništva za druge osobe, koje mu se povjeravaju kao profesionalcu, ili skromnog ulaganja u brodarstvo. Više se ističe njegov društveni ugled nego gospodarska sposobnost. Ova bi se praznina mogla objasniti na barem tri moguća načina: nedostatak građe ili nedovoljna istraženost, nepovoljni uvjeti za financijsko ulaganje u gradu ili ograničenost osobnih Nikoletovih mogućnosti bilo financijske bilo političke prirode.

---

¹² SZB III, doc. 75, str. 50-51.

¹³ Isto, doc. 76-77, str. 51.

¹⁴ Isto, doc. 199, str. 137.

¹⁵ Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZd), Spisi zadarskih bilježnika, Andreas de Canterio (dalje: AC), b. I, fasc. II, fol. 47.

¹⁶ SZB II, doc. 36, str. 109, doc. 160, str. 156.

3. *Ser Filipus de Bora mercator in Jadra*

Aktivnost ovog trgovca može se pratiti tijekom dvije godine, 1354.-1355., i prvenstveno se temelji na novčanom poslovanju¹⁷. U ožujku 1354. god. Filip posuđuje trojici konjičkih časnika iz Novare 100 dukata u novcima, a oni se obvezuju vratiti mu ih 1. svibnja (*ad kalendas Madii*)¹⁸. Dana 26. svibnja iste godine, Filip posuđuje Stjepanu Blaža de Soppe, građaninu Zadra, 32 dukata u gotovini, koje mu treba vratiti za godinu dana u Zadru¹⁹. Također, 5. studenog, zadarski mesar Jadrol Grube zvani Zichola, priznaje pred notarom da je od Filipa primio 90 malih libara, koje će mu vratiti za tri godine, u Zadru, Ninu, Pagu ili Obrovcu²⁰. Spomen ovih mjesta nam govori gdje je Filip mogao najviše poslovati. Budući da je spomenut Pag, ne možemo odbaciti mogućnost da je Filip stekao bogatstvo trgovinom soli. Nadalje, 18. studenog Filip posuđuje još 15 dukata²¹, te još 23 dukata i 18 groša *ad moneta* Mateju pok. Zuve de Fera, građaninu Zadra u travnju 1355. godine²². Vraćanje duga ponekad nije tako jednostavno. Zbog toga 30. travnja, Zanin sin Gala treba opunomoćiti Pucija Dominikova da zahtijeva od Zuve Sergija 9 dukata i 18 groša *ad moneta*, koji su mu potrebni za vraćanje duga od 5 dukata i 18 groša Filipu. Filip je pak obećao dati tu svotu Nikoletu de Bernardo, građaninu Venecije.²³

Filip se vjerojatno često susretao s problemom kašnjenja otplate duga, koji je teorijski obrađen u Kotruljevićevom djelu. Kotruljević upozorava da treba izbjeći ovakve neprilike jer je to gubitak i vremena i novca. Savjetuje da se bude ažuran, te da se treba pojaviti petnaestak dana prije ustanovljenog roka kako bi se dužnika podsjetilo da mu ističe rok. Ako smo previše sramežljivi, možemo se obratiti mlađim osobama da to obave. Oni se ne boje da će dosađivati dužniku. Kotruljević također smatra da se svaki slučaj mora rješavati pojedinačno i da se uvijek moraju pronalaziti novi postupci²⁴.

Da su se i u onovremenoj praksi dugovi često utjerivali na način kako to opisuju Kotruljević vidimo i iz činjenice da su u suvremenim bilježničkim spisima zabilježeni brojni slučajevi postavljanja punomoćnika za utjerivanje dugova. Uzrok tome bila je ne samo ušteda vremena i živaca, nego i što brže namirenje duga. Da je taj problem bio osjetljiv i da su ga neki, izgleda, previše uzimali k srcu svjedoči i sljedeći primjer iz zadarske poslovne prakse: 29. rujna 1382. god., suknar Maziol Jakovljević iz Zadra zapošljava u ime svoga sina Simona, četiri Firentinca i jednog Đenovljanina da dovedu u listopadu Blaža Bocanigra iz Firence pred vikare i rektore Zadra *vivum vel mortum!* Ako ga njih petorica ne uspiju privedi pred sud u roku, dužni su platiti Maziolu, njegovom sinu i rektorima 1720 zlatnih dukata, svotu koju su Blaž i dvojica njegovih kolega dugovali Simonu za cijenu 100 milija-

¹⁷ Vidi općenito: Raymond de Roover, Le marché monétaire au Moyen Age et au début des temps modernes. Problèmes et méthodes, *Revue historique*, br. 495, Paris, 1970, str. 5-40.

¹⁸ AC, b. I, fasc. II, fol. 32v-33.

¹⁹ Isto, fasc. III, fol. 5.

²⁰ Isto, fol. 40.

²¹ Isto, fol. 43-43v.

²² Isto, fasc. IV, fol. 20v.

²³ Isto, fol. 23.

²⁴ Kotruljević, n. dj., knjiga prva, § VIII: "O načinu utjerivanja", str. 145-146.

ra željeza. Budući da je dokument poništen 30. listopada 1382., izgleda da je dug vraćen na vrijeme, pa možemo pretpostaviti da je i Blaž preživio²⁵.

Vraćamo se Filipu. Izgleda kako se posebno specijalizirao za financijske transakcije, igrajući više ulogu bankara²⁶, bez obzira na njegov službeni naziv – *mercator*. Međutim, u siječnju 1355. god. opunomoćio je Ivana Lucića (*Luçig*) iz Šibenika da od Mihe, građanina Zadra, stanovnika Šibenika, primi četiri srebrne vaze namijenjene prodaji²⁷. Tako napokon imamo dokument u kojem je zabilježen sam čin trgovanja. Zanimljivo je primijetiti da se i u tom slučaju privremeno koristi punomoćnika kako bi se uštedjelo jedno putovanje. Na žalost, izvorna građa ne dopušta nam procjenu je li to osoba s kojom je Filip održavao trajnije veze ili koju je slučajno susreo i za koju je smatrao da bi ju dobro bilo privremeno uključiti u posao.

Nakon tih intenzivnih transakcija, Filip si može priuštiti jedan stabilan i siguran prihod: rentu. Dana 5. kolovoza uzima u zakup od gore navedenog Mateja de Fera polovicu posjeda, *pro indiviso* s još jednom osobom, koji se nalazi na otoku *Dragonegrine* (vjerojatno Dragove na Dugom Otoku), u razdoblju od šest godina za 150 dukata²⁸. Iz ovog dokumenta prvo vidimo kako Filip običava poslovati s istim krugom suradnika (posudba u travnju, pa zakup u kolovožu). Mogli bismo reći da se dobro uklapao u zadarsko društvo, a u poslovnom smislu, zadarske gospodarske prilike su mu omogućile stjecanje bogatstva (150 dukata je poprilična svota). Ujedno, ovdje ponovno nailazimo na slučaj jednog stranog trgovca koji se namjerava trajno nastaniti u gradu. Probijao se je dakle i socijalno i ekonomski; osigurao si je poslovanje preko posudbe, prodaje, pa još i preko rentijerstva. Takvo njegovo ponašanje je zapravo tipično za talijanske poslovne ljude: rizik od gubitka se dijeli na različite poslovne transakcije²⁹. U Zadru, Filip je našao povoljno tlo za takav način trgovačkog rada, što nam ujedno i ukazuje na ekonomsko "zdravlje" grada. Na temelju toga, Filip daje primjer zadarskim poduzetnicima, to jest ulaže svoj kapital istodobno u promet, nekretnine i posuđuje novac. Uglavnom posluje samostalno, uz poneko privremeno poslovanje s lokalnim ljudima, što mu osigurava veće dobitke. To je, doduše, razumljivo za čovjeka koji je zabilježen u notarskim spisima samo tijekom dvije do tri godine.

Filip se posljednji put pojavljuje u veljači 1356. god. kada opet posuđuje 50 zlatnih dukata Mateju de Ferra na rok od godinu dana. Dug se može vratiti u Zadru, Senju, Ninu i Pagu³⁰. Na žalost, ne možemo saznati je li se Filip održao u događajima nakon 1358. godine. Cjelokupno gledano, njegova karijera odaje dojam ekonomskog "imigranta" koji je želio na brzinu steći bogatstvo u jednoj dalmatinskoj komuni pod mletačkom vlasti, obzirom na svoje superiorne trgovačke sposobnosti (talijan-

---

²⁵ DAZD, Petrus de Serçana (dalje: PS), b. I, fasc. I/6, fol. 27-28.

²⁶ Vidi općenito: Gino Luzzatto, *Ekonomska povijest Italije*, sv. I Stari i srednji vijek, Zagreb 1960, § 8 Financija, cijene, kredit - 9: Krediti i bankari, str. 301.

²⁷ AC, b. I, fasc. III, fol. 51v.

²⁸ Isto, fasc. IV, fol. 43.

²⁹ Saporì, n. dj., str. 32.

³⁰ AC, b. I, fasc. V, fol. 15v.

sku školu poslovanja³¹ i dobru financijsku podlogu). Moguće je da je jednako poslovao i po nekim drugim dalmatinskim gradovima, pa i na području Hrvatskog primorja, pa bi bilo zanimljivo pronaći tragove o njemu i u drugim arhivima. Njegova samostalnost u poslovanju bi ujedno razjasnila njegovu pokretljivost na istočnoj jadranskoj obali. Kako god bilo, njegovo je poslovanje bilo uspješno, iako nam nedostatak daljnjih spominjanja onemogućuje zaključivanje o mogućnostima njegovog razvitka u dugotrajnijem smislu.

4. **Sinovi condam Simeonis de Valle de Veneciis, mercatores et habitatores Jadre**

Riječ je o tri brata: Petru, Filipu i Zaninu. Prvi brat koji se pojavljuje i koji najviše ulaže u poslove u Zadru jest Petar. Prvog prosinca 1353. god., on kupuje u gotovini za 1250 malih libara, zajedno s trgovcem Mihom Petrovim, polovicu od 24 solane koje se nalaze u Privlaci, u Ninskom okrugu, od dva stanovnika Nina, Jadrola i Misola Mihovilovih koji prodaju solane po volji svoje majke Margarite, kćerke pokojnog Petra Orlandija³². Međutim, transakcija nije bila tako jednostavna. Zabilježeno je da, ukoliko braća Jadrol i Misol povrate svotu do blagdana svetog Mihovila (29. rujna), imaju pravo otkupiti “prodanu” polovicu. Dogovor je poništen sedamnaest dana kasnije. Naime, toga istog datuma, Margarita i njezina dva sina priznaju pred notarom da su primili, od dvojice navedenih trgovaca, 200 malih libara kao posudbu koju trebaju vratiti 1. kolovoza³³. U lipnju 1354. godine, pak, ta braća za koju saznajemo da su Zadrani i da rade kao mesari u Ninu, prodaju iste 24 solane (ovaj put u cijelosti) za 2500 libara Petru i Mihovilu. Ponovno se govori o vraćanju ako isplate novac do svetog Mihovila³⁴. Najvjerojatnije nailazimo na slučaj kada kreditori uzimaju solane u zalag (kao hipoteku) kreditnog odnosa, pri čemu se godišnji prihodi solane koriste kao kamate. Ni to zapravo ne ide bez poteškoća, budući da 7. listopada 1354. god., dakle nakon isteka roka, Mihovil opunomoći Petra da zahtijeva od gospođe Margarite i njezina dva sina onih 200 libara koje su im dužni od 18. lipnja³⁵. Na žalost, nemamo daljnjih podataka u vezi zaključenja tog slučaja.

Ovaj slučaj nam omogućava ispitati poslovanje u kojemu dva trgovca djeluju zajednički. U vezi toga, Kotruljević potvrđuje da trgovac treba podnositi svog partnera, poštivati ga, te biti korektan prema njemu. Također treba izbjegavati suradnju s “umišljenim” osobama, ali ostati okružen kolegama kako bi dobio obavijesti sa svih strana. No, u poteškoćama se ne treba povjeravati svakome. Istodobno, Kotruljević savjetuje da se treba izlaziti u susret tuđim pismenim zamolbama, jer ta pisma mogu uvijek sadržavati korisne i upotrebljive informacije³⁶.

---

³¹ Vidi naročito Gino Luzzatto, *Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo*, Venezia 1961, str. 277-290; Isti, *Ekonomika...*, str. 261; za primjer vođenja trgovačkih knjiga vidi: V. Dorini-T. Bertelè, *Il libro dei conti di Giacomo Badoer*, Istituto poligrafico dello Stato, Venecija 1956. i V. Belak, Kotruljevićeva utemeljenja pravila upisivanja na kontima dvostavnog knjigovodstva, *Dubrovanin...*, n. dj., knj.1, str. 303-323.

³² AC, b.I, fasc. II, fol. 9v.

³³ Isto, fol. 13.

³⁴ Isto, fol. 49v.

³⁵ Isto, fasc. III, fol. 28.

³⁶ Kotruljević, n. dj., knjiga prva, § X “Opća pravila i red trgovačkog prometa”, str. 147-153.

U dokumentu od 14. listopada 1354. god. javlja se Petrov brat, Zanin. On u društvu s Dubrovčaninom Marinom Mihovilovim, kupuje od svog brata vunene tkanine i sol. Obojica se obvezuju predati svotu od 114,5 dukata u roku od dva mjeseca u Zadru. U slučaju nepredviđenih problema, moguće je sastati se u Dubrovniku, Zadru, Šibeniku ili Kotoru³⁷. Izgleda da se trgovac ne specijalizira za jednu vrstu trgovine nego ulaže u trgovinu robom koja je u tom trenutku tražena na tržištu. Također, u slučaju djelovanja ovog društva, trgovačka mreža je šira. Ona obuhvaća čitavu dalmatinsku obalu, što potvrđuju moguća mjesta za sastanke u slučaju promjene. Čini se da se nešto nepredviđeno i dogodilo, budući da 3. veljače 1355., dakle četiri mjeseca kasnije, Zanin i Marin duguju Petru još 7 libara, 7 solida i 2 dinara groša *ex causa emptiois et causa mutui*. On im ostavlja tromjesečni rok za isplatu koja može biti izvršena u Zadru, Dubrovniku ili Kotoru³⁸.

Vratimo se samom Petru. Zaključujemo da postoje i drugi dužnici od kojih Petar očekuje povrat novca. Dana 1. listopada 1354. god. Petar opunomoći pašskog kancelara Ivana de Ravinalema da zahtijeva potvrdu (ne navodi se o kojem je predmetu riječ) od zadarskog građanina Vitula de Nassis, za ono što je primio u njegovo ime. Petar kaže pašskom kancelaru da čim dobije potvrdu ne mora dalje teretiti dužnika Vitula. Vitulu je čak dopušteno da se u Petrovo ime pojavljuje pred paškim vlastima i da vodi sve njihove zajedničke poslove³⁹. Izgleda da su Petar i Vitul zaključili ugovor o zajedničkom poslovanju (*collegancia*), to jest da je Petar priskrbio novac s kojim Vitul posluje. Nakon dogovorenog roka, Vitul je trebao podnijeti račun i vratiti novac zajedno sa stečenim dobitkom. Kako je u tome kasnio, Petar poduzima odgovarajuće mjere, te je to razlog zašto je opunomoćio pašskog kancelara.

Već sada možemo razlikovati dvije vrste trgovaca: trgovce koji posluju u jednom mjestu i trgovce-putnike. Vitul pripada drugima, jer po potrebi obavlja poslove izvan svoga mjesta boravka (kupovina, prijevoz itd.), dok bi Petar bio "pravi kapitalist"⁴⁰, koji pretežno zarađuje posuđivanjem i ulaganjem u trgovačka društva, a da sam osobno ne putuje. Štoviše, vidimo da je trgovac druželjubitiv čovjek koji se trudi iskoristiti svoje poznanike za pomoć, kako ne bi morao osobno putovati. To objašnjava čestu ulogu posrednika. I Petar je sam bio opunomoćenik. Dana 3. siječnja 1355. god. Stjepan Blaža de Soppe, zadarski građanin, opunomoćuje Petra, njegovog brata Nikoleta (koji u ugovoru nije naveden kao trgovac), i jednog drugog zadarskog građana da se pojave pred mletačkim duždom i zahtijevaju pravdu. Riječ je o zahtijevanju isplate od 50 malih libara Andrije Nikole de Bono i njegove majke Beriole na osnovi presude iz 1349. godine. S druge strane, trebaju zatražiti od Petra Pelegrinovog iz Venecije, nekad trgovca u Zadru, ono što je Stjepan dužan prema notarskom spisu iz 1335. godine (tj. od prije dvadeset godina). To pokazuje da neki slučajevi nadilaze sposobnosti pojedinaca, kao i ulogu državnih

---

³⁷ AC, b. I, fasc. III, fol. 31v.

³⁸ Isto, fasc. IV, fol. 2.

³⁹ Isto, fol. 31.

⁴⁰ Izraz preuzet iz: Yves Renouard, *Les hommes d'affaires italiens*, Ecole Pratique des Hautes Etudes, VIe section, Paris 1953., str. 16.

vlasti u rješavanju sporova. Ponekad je čak potrebno ići i pred duždev sud da bi se problem mogao riješiti. Vjerojatno su Petar i njegov brat kao Mlečani bili zamoljeni da se prihvate tog posla. To im istodobno omogućuje i sklapanje novih trgovačkih poslova.

Već šest dana kasnije, da li zbog predviđenog putovanja, ili nakon povratka - ne može se sa sigurnošću odrediti - Petar postavlja Krešu de Zadulinis, odvjetnika zadarske *curie*, za punomoćnika da ga brani protiv Pavla Perlumbarda pred zadarskom vladom (*dominatio*)⁴¹. U tom je slučaju ponovno angažiran jedan profesionalac za zastupanje na sudu u procesu čiji nam je sadržaj nepoznat. Pozivanje na sud je vjerojatno izvršeno u krajnjem slučaju kada prijateljski dogovori više nisu bili mogući. Još jednom je vidljivo da Petar može i zna izabrati kompetentnu osobu.

Među Petrovim mušterijama ima i nekih značajnih osoba poput viteza (*egregius vir dominus*) Miheja, sina pokojnoga Budislava kneza krbavskog (*comitis Corbavie*), koji je od Petra posudio 105 malih libara 17. kolovoza 1355., a koje treba vratiti na blagdan svete Barbare (4. prosinca) u Zadru⁴².

Četiri mjeseca kasnije (u prosincu), saznajemo da je Petar prodao sol Kuzmi Dizminom, stanovniku Nina, za 10 dukata koje Kuzma treba isplatiti do Uskrsa, u Zadru, Ninu, Senju, Obrovcu ili Rijeci⁴³. To je primjer prodaje na kredit⁴⁴. Vrijedno je pogledati što opravdava taj postupak. Teoretsku osnovicu opet nam pruža djelo B. Kotruljevića za kojeg je, iako je plaćanje u gotovini sigurnije, prodaja na kredit korisna i potrebna⁴⁵, i bez nje bi trgovac, njegova obitelj, a s njima komuna i država, oslabili. Prema njegovom mišljenju taj se postupak počeo provoditi zbog pomankanja gotovog novca (što se u europskim zemljama naročito osjeća u XV. st.). Štoviše, da bi mogao putovati i izvoziti svoju robu, trgovac treba snositi velike troškove, tako da mu nije moguće ni "sanjati" o kupovini na veliko i pokriti sve troškove. Nemajući dovoljno novca, robu koju namjerava izvoziti mora kupovati na kredit. U našem slučaju trgovinu solju možemo uzeti za primjer takve vrste transakcija, budući da je sol namirnica koja se lako čuva i brzo troši.

Dana 4. veljače 1356. god., Petar i njegova dva brata surađuju zajedno. Matija je primio *causa mutui* 200 dukata *ad moneta* od Filipa, koje treba vratiti za godinu dana u Zadru, Senju, Ninu ili Pagu. Svjedok je Zanin, dok je ugovor potpisan u Petrovom dućanu⁴⁶. Izgleda da od braće jedino Petar ima vlastiti trgovački prostor.

Petra posljednji put susrećemo u lipnju 1367. Tada Ivan de Varicassis pok. Franje, građanin Zadra, kao njegov opunomoćenik, prodaje 10 solana u dolini Paga, blizu svetog Andrije (okruženih morem sa sjevera, juga i zapada), sukнару Mazolu Jakovljevom iz Zadra za 260 dukata u gotovini. Spomenuto je u vezi Petra da je *de confi-*

---

⁴¹ AC, b. I, fasc. III, fol. 49.

⁴² Isto, fasc. IV, fol. 46v.

⁴³ Isto, fasc. V, fol. 5v.

⁴⁴ Za literaturu vidi: Tomislav Raukar, Splitska kreditna trgovina XIV. stoljeća, u: *Grada i prilozzi za povijest Dalmacije (Božić-Bužančić zbornik)*, 12, Split 1996., str. 65-91.

⁴⁵ Kotruljević, n. dj., knjiga prva, § VII "O prodaji uz naknadno plaćanje", str. 141-145.

⁴⁶ AC, b. I, fasc. V, fol. 15v.

nio sancti Johannis Chrisostomi u Veneciji⁴⁷. Štoviše, Mazol dobiva punomoć od Petra da posluje u njegovo ime i upravlja njegovim posjedima. S druge strane, njegov naziv *mercator Jadre* nije označen. Kako to protumačiti? Vjerojatno je izostavljanje Petrove profesije rezultat bilježnikove nedosljednosti. Također je moguće da se Petar, nakon događaja iz 1358. god., udaljio od svih poslova vođenih u komuni. Na žalost, izvori za razdoblje između 1356. i 1365. nisu sačuvani u većem broju, pa stoga nije moguće sa sigurnošću utvrditi je li Petar tijekom tog razdoblja djelovao u Zadru. Ukoliko nije, dvanaestogodišnja šutnja je oslabila mogućnost njegovog poslovanja, a isto tako je vjerojatno da su se i zbog političkih događaja promijenile njegove mogućnosti trgovanja kao Mlečanina.

Sinovi Šimuna de Valle su prvi strani poduzetnici koje sam obradila, a čija se aktivnost razgranala na više gospodarskih djelatnosti. Pod nedvojbenim vodstvom brata Petra, ova se obitelj u svom poslovanju bavi posudbom i prodajom na kredit, ulaganjem u solane, te trgovanjem s najunosnijim proizvodom komune, solju. Ne treba zanemariti ni kvalitetnu društvenu i političku podlogu njihovog djelovanja budući da Petar posluje s lokalnim patricijama i hrvatskim knezovima. Njihova se trgovačka djelatnost proteže od Venecije do Kotora, te se pritom koriste raznim posrednicima koji ih zastupaju po tim gradovima. Sve te navedene činjenice upućuju na zaključak da su sinovi Šimuna de Valle organizirali poslovanje u obliku prave trgovačke kompanije sa središtem u Zadru koja je imala razne privremene podružnice po istočnoj jadranskoj obali.

5. *Ser Johannes filius ser Galli Georgii de Jadra mercator et habitator Spaleti*

Iako se predstavlja kao splitski trgovac, to je jedan od najprisutnijih likova u zadarskim bilježničkim spisima druge polovice XIV. st. Pripadao je zadarskoj patricijskoj obitelji. Njegovo prvo pojavljivanje datira iz 1349. god., kad postaje opunomoćenik svog oca u slučaju koji smo već spomenuli razmatrajući Nikoleta de Bono. God. 1355. u dvije je prilike imao ulogu opunomoćenika. U prvoj priznaje pred notarom da je primio 15 dukata od Marina Črne de Canaruto, zadarskog građanina, u ime nasljednika pokojnog Salbe de Drechia iz Zadra, za isplatu cijene koju je dotični Salbe dugovao njegovom ocu za sukno kupljeno u njegovom dućanu. Dogovor se sklopio u prisutnosti trgovca Zanina kojega smo i prije susretali⁴⁸. U drugom slučaju, iznajmljuje jednu kuću svoga oca *cum omnibus hospiciis, voltis ac solaris* smještenu pokraj crkve svetog Kuzme i Damjana u Zadru Franji Balbija Marinovog iz Venecije, stanovniku Zadra, na dvije godine uz stanarinu od 6 dukata. Franjo se obvezuje tu stanarinu utrošiti na popravke te kuće, a Ivan mu se obvezuje od vlastitog i očevog novca dodati još 10 dukata za navedene popravke. Ivan se obvezuje da neće raskinuti ugovor prije isteka te dvije godine, a Franjo također nema pravo raskinuti ugovor ili namjestiti drugog stanara umjesto sebe⁴⁹. Izgleda da se kuća nalazi u vrlo lošem stanju i da ju treba obnoviti, te je ova zadaća povjerena Franji. Ako se računa da popravci koštaju približno 22 dukata, vjerojat-

⁴⁷ DAZd, Petrus Perencanus (dalje: PP), b. I, fasc. V, fol. 53-53v.

⁴⁸ AC, b. I, fasc. IV, fol. 14.

⁴⁹ Isto, fol. 18-18v.

nost je da se radi o velikoj kući s više prostorija. Zanimanje Franje za ovu zgradu bi se dalo objasniti time što ju može iskoristiti za radni prostor, to jest namjestiti, nakon popravka, kao trgovinu. Sa stajališta Ivana i njegovog oca, takva vrsta ugovora im se dugoročno isplati: umjesto napuštene i beskorisne zgrade nakon dvije godine odricanja od prihoda od te kuće dobit će lijep i obnovljen radni prostor kojeg će moći upotrijebiti u vlastite svrhe ili dalje iznajmljivati za bolju dobit.

Zahvaljujući toj punomoći, Ivan se upoznaje s trgovačkim radom, u koji ga upućuje i otac koji je i sam trgovac. To uostalom preporučuje i Kotruljević, koji smatra da je uz prirodan dar, potreban za prakticiranje tog obrta, poželjno da još od djetinjstva trgovac bude zadubljen u poslove, da bi stekao najbolje navike gledajući kako posluje njegov otac. Stekavši sigurnost u tom nauku, Ivanova je prva briga naplatiti potraživanja, uzevši pritom posrednika! Tako 1366. god. opunomoćava građanina Ancone, Paskala Leonardova, da se pojavi pred lokalnim sudom iz Ferma, ili bilo kojim drugim sudom, protiv Fermanca Pucija Dominikovog, nekadašnjeg stanovnika Zadra, zbog povrata određene svote novca koju mu duguje⁵⁰. Izgleda da je Ivan zaključio posao s Pucijem iz Ferma u Zadru, koji posao nije dovršio vrativši se u Ferma.

Osim u trgovačke poslove, Ivan također ulaže i u zemljišta zadarskog zaleđa. Godine 1368., kupuje od uglednog zadarskog patricija, Damjana Ivanovog de Varicassis, 5 gonjaja zemljišta na mjestu Stinice, od kojeg je jedan dio obrađen a drugi dio ne, s kanalima za navodnjavanje i drugim pripadnostima, za 40 libara⁵¹.

Dana 26. listopada 1369. god., nakon što mu je umro otac, prodaje na kredit 6 tkanina *de chucray* Mauro Stjepanovu de Rasol, građaninu Zadra, za 200 zlatnih florena koje se Mauro obvezuje platiti do 25. prosinca ("do dana rođenja Kristova"). Ugovor je izvršen, te je notarski spis poništen 22. prosinca⁵². To je jedan od rijetkih slučajeva pridržavanja rokova, očevitno zahvaljujući Ivanovom iskustvu pri utjerivanju dugova! Devet dana kasnije od sastavljanja ovog ugovora, Ivan prodaje mornaru Boriću Budojevu polovicu jedne barke za 135 dukata⁵³. Dana 30. siječnja 1370. god. napravio je obračun s majstorom čizmarom Paksolom Matejevim, stanovnikom Zadra⁵⁴. Iz toga proizlazi da su trgovac i obrtnik zaključili jedan zajednički posao u koji obrtnik treba uložiti novac koji mu je posudio Ivan. God. 1375. zadarski knez uzima u zalag od Ivana devet srebrnih pladnjeva težine 55 maraka za 300 dukata u gotovini. Ivan je te pladnjeve primio u zalag za istu svotu od vranskog priora. Knez se obvezuje vratiti pladnjeve Ivanu kada Ivan dobije natrag dukate od vranskog priora i isplati mu tu svotu⁵⁵. God. 1379. Ivan posuđuje 1.000 florena sukнару Martinu Grgurevu, kojega su rektori Zadra angažirali da trguje u ime komune tkaninama, računajući da će dug biti vraćen iduće godine⁵⁶.

---

⁵⁰ PP, b. I, fasc. III, fol. 21v-22.

⁵¹ Isto, fasc. IX, fol. 55.

⁵² Isto, fasc. XI, fol. 13.

⁵³ Isto, fol. 18v-19.

⁵⁴ Isto, fasc. XIII, fol. 17.

⁵⁵ PS, b. I, fasc. I/1, fol. 5.

⁵⁶ O kreditnoj trgovini vidi npr.: Luzzatto, *Ekonomika ...*; Tomislav Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću, *Historijski zbornik*, god. 33-34 (1980-81), str. 139-209; Ignacij Voje, *Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku*, Djela ANUBiH, knjiga XLIX., Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 29, Sarajevo 1976.

Naš trgovac Ivan posluje sa širokim krugom ljudi svih staleža (vranskim priorom, zadarskim knezom, građanima različitih gradova itd.) i vrši različite djelatnosti poput zajma, prodaje, posebice sukna, koliko možemo procijeniti, kao i primanja stvari u zalog. Ivan i sam zapošljava ljude da bi uvećali njegovo bogatstvo koje je bilo prilično, budući da u ovih nekoliko dokumenata posluje sa svotom većom od 1600 dukata. Minimalno posjeduje polovicu jednog čamca, a uz to i nekoliko kuća, od kojih se jedna nalazi na sjeveru velikog trga, više zemljišta i napuštenih parcela koje daje u zakup seljacima na obrađivanje. Međutim, osim nelikvidnih dužnika, u Ivanovom životu postoje i druge prepreke i prirodne nesreće. Dana 17. lipnja 1378. god. Pavao de Paulo nas obavještava da je u vrijeme zalaza sunca južni dio kuće, u kojoj stanuje Ivan, bio žrtva požara⁵⁷. To je, uostalom, jedina značajna činjenica koju Pavao drži vrijednom, i bilježi je u svom dnevniku za 1378. godinu dok na drugim mjestima obično navodi neke političke ili društvene događaje⁵⁸. Jesu li požari bili rijetki, ali razorni u onodobnom Zadru, ili Pavao spominje požar zbog Ivanove važnosti? Vjerojatno su oba objašnjenja valjana. Ivan umire nakon trideset godina poslovanja u veljači 1381. godine. Ostavlja brojnu obitelj koja će se više okrenuti političkom životu Zadra, za što je on sam izgleda bio nezainteresiran, možda stoga što je dio života proveo u Splitu, gradu u kojem o njemu još nismo našli konkretnih podataka.

6. *Alegretus condam Vulcine Legalis Thomaxii mercarius civis et habitator Jadre*

Po svom djelovanju i kapitalu koji ulaže Alegret predstavlja tip sitnog trgovca. Najčešće je u izvorima naveden kao *mercarius* mada se ponekad naziva i *mercator*. Moguće je da ta terminološka promjena odražava porast njegovog ugleda. U tom slučaju se može misliti da je u to vrijeme *mercarius* označavao u prvom redu sitnog trgovca, dok se *mercator* upotrebljavao za one značajnije, ali ova pretpostavka zahtijeva dodatna istraživanja. Dana 6. listopada 1367. Alegret (...) *ut homo mercator et sui juris qui separatus est a Vulcina et qui habitat cum sua familia in alia domo* je primio od *ser* Stjepana Mihe de Soppe, građanina Zadra, 200 dukata po tečaju od 3 libre 4 solida po dukatu. Obvezan je s tom svotom trgovati tijekom godinu dana, bilo u Zadru ili drugdje, bilo kojom prikladnom robom. Na kraju godine, dužan je tih 200 dukata vratiti u zlatnom i srebrnom novcu, te dati polovicu dobitka. Mogući gubitak se također dijeli na pola. Obveza vrijedi bilo da se nalazi u Zadru, Dalmaciji, Hrvatskoj, Slavoniji, Istri, Udinama, Veneciji, Lombardiji, Anconi, Obrovcu ili drugim mjestima. Štoviše, zbog prijateljstva prema Alegretu, tri osobe jamče za njega: njegov otac kao *principalis pagator* sa 100 zlatnih dukata, podstrigač Nikola i zlatar Produlo, *intimi sui* svaki s 50 zlatnih dukata. Ugovor je poništen 4. svibnja 1369. godine⁵⁹.

Zbog znatnog broja jamaca, možemo slobodno pretpostaviti da je Alegreto na početku karijere. Budući da se ugovor završava tek godinu dana nakon predviđe-

⁵⁷ Ferdo Šišić, *Memoriale Paulus de Paulo 1371-1408*, Zagreb 1904., godina 1378, str. 3.

⁵⁸ Pavao spominje još četiri požara za 1381., 1389. (ovaj je namjerno izazvan), 1392. i 1394. godine. Svi ti požari se dešavaju noću po različitim četvrtima od sv. Petra do sv. Anastazije. Pavao spominje još i jedan potres 21. X. 1398. Isto, str. 4, 13, 16, 20 i 26).

⁵⁹ PP, b. I, fasc. VII, fol. 20-20v.

nog datuma zaključivanja, moguće je da je na temelju uspjeha prve godine, bila odobrena dodatna godina za nastavak poslovanja. Primjećujemo da se opseg poslovanja širi kroz čitavu sadašnju Hrvatsku i također prema zapadnoj obali Jadrana - Italiji. Četiri mjeseca kasnije, Alegret je ponovno angažiran od istog Stjepana da posluje sa 100 dukata godinu dana, bilo u Zadru ili drugdje. Na kraju godine trebat će u Zadru predati račune, vratiti novac i polovicu dobitka ili gubitka⁶⁰. Budući da se dokazao, više mu ne trebaju jamci, što još jednom dokazuje uspjeh te vrste poslovanja.

U ovim slučajevima radi se o udruženjima tipa *collegantia*, tj. trgovačkog društva između osobe koja ima novac, ali ne želi trgovati, i nekog poslovnog čovjeka koji oskudijeva novčanim sredstvima. Trajnost tih dogovora je vrlo različita, od par mjeseci do nekoliko godina, kao što možemo primijetiti. Oblici kolegancije zapravo su različiti. U Italiji, na primjer, društvo ne traje dulje od jednog dvosmjernog putovanja brodom. Angažiraju se slučajni partneri, koji se ne moraju ni poznavati⁶¹. U Zadru, manjem gradu, mogućnost anonimnosti je manja. U većini slučajeva, dobici su novčano podijeljeni po pola; međutim, može se dogoditi da izvršitelj bude plaćen u gotovini. Takav je slučaj, na primjer, zabilježen 1462. god. kada Matija Tome *de Gradez* kupuje u Albaniji žitarice za Pasina Venturina uz dobitak od 12 solida po kupljenom i dopremljenom mletačkom vaganu žita⁶². Prema pripadnosti društvenim slojevima toga vremena, kreditori su različitih profila: patriciji, udovice, oporučni izvršitelji, obrtnici. Tako važnost tog sustava udruživanja raste do druge polovice XV. stoljeća. S jedne strane, to je sigurno ulaganje za kreditora, a s druge taj postupak dopušta slobodu kretanja trgovcu koji može prema slobodnoj volji sklapati različite povoljne poslove.

Vratimo se Alegretu. U lipnju 1378. prodaje 24 modija vina mornaru Stojku iz Zadra za 107 dukata. Stojko mu obećava platiti u roku od šest mjeseci, 25. prosinca⁶³. Isti dan Alegret mu prodaje polovicu jednog otkrivenog čamca zvanog *Sancus Jacobus*, koji se nalazi u zadarskoj luci, za 17 dukata. Alegret je taj čamac posjedovao zajedno s mornarom Tomom⁶⁴. Vjerojatno je pod stare dane, nakon približno deset godina karijere, odlučio više poslovati u samom gradu, napustivši zamorna putovanja. Godine 1388. Alegret piše oporuku, a to je tema koja se više odnosi na privatni život trgovca i koja će biti obrađena nekom drugom prilikom.

7. *Lucas condam Leonis draparius de Jadra*

Ovo je jedan od najuglednijih (ali ne baš i omiljenih) poslovnih ljudi druge polovice XIV. stoljeća u Zadru. Prvi se put pojavljuje u svibnju 1356. god. kao *merzarius* - vjerojatno u značenju sitni trgovac - i svjedok pri prodaji zemlje između dva trgovca⁶⁵, a kada umire oko 1386. god. - vrlo je poznat u zadarskom društvu, odnosno sudskoj dvorani! U kolovozu 1367. god. sklapa trgovačko društvo (*societas*)

---

⁶⁰ Isto, fasc. XI, fol. 2-2v.

⁶¹ Saponi, n. dj., str. 31

⁶² Raukar, *Zadar u XV. st.*; str. 273.

⁶³ PS, b. I, fasc. I/4, fol. 91v.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ AC, b. I, fasc.V, 56v.

sa zadarskim plemićem Jurjem Tominim, pripadnikom vrlo ugledne obitelji de Matafaris (čiji je jedan član tada nadbiskup). Luka prima zamjetnu svotu od 650 dukata da njima trguje tijekom tri godine bilo u Zadru, bilo drugdje, sa suknom ili drugom robom. Na kraju svake godine treba napraviti obračun kao i podijeliti dobitke ili gubitke na dva djela⁶⁶. U studenom iste godine, Luka daje u zakup svojih dvadeset solana, koje posjeduje u Povljanima na Pagu, na obrađivanje na tri godine. Orađivači, Stipan pok. Karina, zvan Bane, i Surinja Ivanov, Pažani, obećavaju mu dati polovicu svih plodova iz solana pod prijetnjom globe od 25 dukata⁶⁷.

Dakle, iako je po profesiji suknar Luka neće odbaciti ni trgovinu solju na veliko. O tome nam govori činjenica o posjedovanju solana, koje mu omogućavaju stjecanje znatnog dobitka budući da je anžuvinska uprava ukinula obvezu prisilnog davanja jednog dijela proizvedene soli kraljevskoj komori. Jedine pristojbe koje su ostale na snazi bile su one za izvoz soli⁶⁸. Istog dana, jedan od Lukinih solara Stipan, posuđuje od njega 8 dukata koje će mu vratiti za tri godine, po jednu trećinu godišnje (dakle oko 8 libra 10 solida). Ako bilo koje godine zakasni s plaćanjem, plaća četvrtinu vrijednosti, dakle 2 dukata (6 libara i 8 solida)⁶⁹. Moguće je da je gore navedena polovica proizvedene soli vezana za zabranu posuđivanja novca s kamatama, te ju je Luka odredio kako bi nadoknadio gubitak kamata. Možemo još primijetiti da je Stipanu teško vratiti i jednu relativnu skromnu svotu (25 libara i 16 solida), budući da su mu za isplatu potrebne čak tri godine. S druge strane, Luka je oprezan jer pažljivo bilježi način isplate.

Luka se sljedeći put javlja u siječnju 1370. god. kad se ljekarnik Čanin i Antun iz Korona dogovaraju i sastavljaju poseban ugovor. Obojica se obvezuju tijekom dvije godine vršiti *artem iectandi* pripremajući glave šećera i razne druge potrebne pripravke za rečeni ljekarnički obrt. U ovom ugovoru o trgovačkom društvu (*societas*), kojeg se obojica obećavaju držati pod prijetnjom globe od 50 zlatnih florena, Luka se javlja kao svjedok⁷⁰. Ukoliko je riječ o četvrtini ukupne vrijednosti, ona bi u cjelosti iznosila 200 florinta. No, na sljedećoj stranici istog notarskog registra saznajemo, da su navedena dvojica kolega primila zapravo 300 dukata (prema tečaju od 3 libre i 4 solida po dukatu) kako bi se bavili ljekarničkim zvanjem tijekom dvije godine. Taj su novac primili od Luke⁷¹! Dakle, ovo se može smatrati primjerom zajedničkog poslovanja u kojem je Luka kreditor, a ljekarnici ulažu u njega svoje profesionalno umijeće.

Izvori slabo razlikuju koleganciju (*collegancia*) od *societas*. Izgleda, međutim, da kolegancija radije uspostavlja vezu dvije osobe: jednog ulagača i jednog profesionalca. *Societas*, pak, zapošljava više osoba, među kojima se također mogu razdijeliti uloge. Te osobe mogu biti iste ili različite profesije, a većina ili svi ulažu svoj novac

---

⁶⁶ PP, b.I, fasc. VI, fol. 16-16v.

⁶⁷ Isto, fasc. VIII, fol. 28.

⁶⁸ Za trgovinu solju vidi opširnije: Raukar, Zadarska trgovina solju ..., i tamo navedenu literaturu.

⁶⁹ PP, b.I, fasc. VIII, fol. 28.

⁷⁰ Isto, fasc. XIII, fol. 20v.

⁷¹ Isto, fol. 21.

i svoje znanje⁷². Sporazumi mogu ponekad sadržavati iznenađujuće odredbe. U ožujku 1318. god., jedan Trogiranin prima od dva Zadranina, 50 malih libara da bi s njima mogao trgovati do rujna - blagdana svetog Mihovila (29.09.). Nakon dogovora da će podijeliti dobitak u tri dijela, Trogiranin mora obećati da neće piti vina pod novčanom kaznom 10 solida groša⁷³!

Što se tiče našeg suknara, on želi vjerojatno putovati, jer istog dana nakon što je pokrenuo ljekarničku radnju (9. siječnja 1370. god.), opunomoćava Franju Damjana de Slorado, zadarskog građanina, davši mu svu potrebnu punomoć za poslove u gradu⁷⁴.

Neugodnosti za Luku počinju 1375. god., kada 19. studenoga biva pozvan na sud, pred zadarskog rektora. Luka je htio optužiti drvodjelca Blaža zbog nekog duga. Međutim, Blaž posredništvom svog odvjetnika Pavla de Paulo uspijeva dokazati da se Luka tijekom suđenja nije valjano zakleo na relikvije svetog Krševana, te mu zato Blaž ništa ne duguje⁷⁵. God. 1379. Luka nastavlja poslovati, kupujući baldahine i zlatne i srebrne tkanine od Nikole Quadrada iz Venecije, za 252,5 dukata, uz posredovanje Lukinog jamca Leonarda iz Vicenze stanovnika Venecije (stanovnika Rivo Alta). Nikola izjavljuje da je navedenu svotu primio⁷⁶. Nije isključeno da se bavi i trgovinom robljem. U listopadu 1375. god. jedan Mlečanin *de contrata sancti Traversi* mu prodaje jednu tatarsku ropkinju, po imenu Maria Rubea, za 28 zlatnih dukata (89 libara i 12 solida) u gotovini⁷⁷. Već je 1366. kupio jednu ropkinju (*ancilla*), kao punomoćnik jednog zadarskog mesara za 60 malih libara, koja će mu služiti 20 godina⁷⁸.

Očigledno, Luka je bogat suknar usmjeren prema luksuznoj robi. Poznato je da ima vlastiti žig s kojim je pečatio narudžbe za robu i poštu, kao i da je bio sudac Kraljevske tridesetnice u Dalmaciji⁷⁹, što je rijetka privilegija za jednog Zadranina neplemića. Postoje još svjedočanstva da se je uz tekstil, bavio trgovinom vinom (prodao je 36 modija vina Damjanu Sakočeviću za 10 dukata) i smolom, a još uz to uzima s Petrom *a moneta*, predstojnikom banske kovnice s kojim je možda surađivao i kod kovanja novca, banske prihode u zakup⁸⁰. Lukino trgovanje također je povezano s političkim interesima. Naime, dok traju sukobi između Mletačke republike i kralja Ludovika u proljeće 1381. god.⁸¹, Luka posuđuje kralju, preko zadarskog kneza Emerika Bubeke, 3.000 dukata. Dana 2. travnja 1381., zbog ratnih potreba,

---

⁷² Za kolegancije i trgovačka društva vidi: Saponi, n. dj.; Raukar, *Zadar u XV. st. ...*, str. 263, tabela XXI: Societas i kolegancija u XV. st.; Alexandar Piasevolli, *Fragmenti iz ekonomskog života Zadra od XIII. do XVIII. st.*, Poseban otisak *Zbornik Zadar*, Zagreb, 1964; Luzzatto, *Studi storia economica veneziana*, str. 59-81.

⁷³ SZB II, nr. 194, str. 169.

⁷⁴ PP, b. I, fasc. XIII, fol. 21-21v.

⁷⁵ DAZd, Vannes qm. Bernardi de Firmo (dalje: VBF), b. I, fasc. I/1, fol. 11v.

⁷⁶ PS, b. I, fasc. I/4, fol. 94v.

⁷⁷ PS, b. I, fasc. I/4, fol. 15.

⁷⁸ PP, b. I, fasc. III, fol. 35-35v.

⁷⁹ Klaić- Petricioli, nav.dj., str. 346, 433.

⁸⁰ Isto, str. 433, 437, 447.

⁸¹ Ban Emerik, u to vrijeme zadarski knez, izvješćuje 14. ožujka 1381. god. kralja Ludovika kako mletačka ratna mornarica doživljava poteškoće zbog bijega zatočenika s galija i zbog nedostatka hrane u Veneciji, te kako se mletačka vojska pokušava iskrcati da bi se opskrbila vodom, u blizini Trogira. CD, sv.XVI, Zagreb 1976., doc.144, str. 162-163.

Luka nudi Bubeku u gotovini 1.200 dukata, dok će sav med koji drži u kući Petra *a moneta* iz Firence založiti kako bi ga se prodalo radi dopune obećane svote od 3.000 dukata⁸². To znači da sam dobitak od prodaje meda, s kojim, također, kako vidimo, trguje, iznosi oko 1.800 dukata. Očito, godina 1381. predstavlja vrhunac Lukine karijere, kako u ekonomskom tako i u društvenom-političkom smislu.

“Početak kraja” Lukine uspješne karijere očituje se u vezi s trgovinom svilom, u vezi koje se ponovno vratio pred sud! Dana 25. travnja 1382. određeno je da se izaberu tri trgovca za mirovne suce između već spomenutog drvodjelca Blaža, kao tužitelja, i Luke, kao tuženika⁸³. Ta tri trgovca-suca izabrana su 6. svibnja. U početku je riječ o Anđelu Galganiju iz San Geminiana, Albertu Matije iz Firence, stanovniku Zadra, i o Andriji Nutiju iz Ancone. Andriju, koji mora ostati u kreyetu zbog teške bolesti, ubrzo je zamijenio jedan Firentinac, stanovnik Zadra. Što opravdava takvu sudsku intervenciju? Prema Blažovom iskazu, on se udružio s Lukom da bi vodili društvo za kupoprodaju svile, no, tijekom podjele dobitka Blaž je primio samo 50 dukata koji nadoknađuju samo troškove za brod i putovanja, umjesto očekivanih 480 dukata. Suci odlučuju da trgovac Kolan, Lukin opunomoćenik, treba platiti Blažu 185 florena što predstavlja polovicu dobitka tog društva prema njihovim minimalnim proračunima interesa i štete⁸⁴. Tako su obje stranke na neki način i dobile i izgubile, dok je zajednički dobitak društva dostigao 420 dukata (1.344 malih libara), što je uostalom znatna svota. Te iste 1382. godine, Luka se ponovno nalazi pred sudom, ovaj put zbog spora povezanog s trgovinom knjigama. Naime, Luka je zatražio od zagrebačkog kanonika da mu iz Venecije dovede 26 medicinskih knjiga do Zagreba. Luka mu nije u potpunosti nadoknadio ni novac izdan za knjige ni putne troškove (u iznosu od 76 dukata) te ga kanonik Augustin tuži zbog 48 preostalih dukata⁸⁵. Zahvaljujući tom primjeru vidimo da se njegova trgovačka djelatnost proteže sve do unutrašnjosti zemlje, sve do Zagreba, mada mu to svestrano poslovanje ne ide od ruke s obzirom na mnogobrojne žalbe.

Prije nego što je ušao u novu parnicu, Luka je u lipnju iste godine povjerio 300 zlatnih dukata Nikoli Tominom de Lucharis, građaninu Zadra, kako bi mogao tijekom godine dana trgovati s bilo kojom vrstom roba, uzevši u obzir “rizik od mora i ljudi”. Na kraju godine podjela dobitka bi išla na dva jednaka dijela. Mogu se dogovoriti za promjene u Zadru, Šibeniku, Dubrovniku, Splitu, Obrovcu, Senju, Veneciji i Anconi⁸⁶. Previše zauzet svojim sudskim sporovima, Luka mora prebaciti ovlasti za vlastito poslovanje na druge. Stečenim kapitalom kupuje u gradu još nekoliko kuća s okućnicama i skladištima koje daje u godišnji najam Petru de Nassis za 200 dukata⁸⁷.

Prezauzetost vjerojatno nije jedini razlog za tu podjelu posla. Naime, za vrijeme Renesanse, zapaža se u Italiji porast broja poslovnih ljudi koji sve manje i manje

---

⁸² PP., b.II, fol.3

⁸³ DAZd, Curia Maior Civilium (1385-1386) (dalje: CMC), fol. 1.

⁸⁴ Isto, fol. 2-3v.

⁸⁵ Klaić- Petricioli, nav.dj., str. 433.

⁸⁶ PS, b. I, fasc. 1/6, fol. 175v.

⁸⁷ Klaić- Petricioli, nav.dj., str. 433.

putuju osobno sa svojom robom. Povjeravaju je nekim predstavnicima, zastupnicima⁸⁸. Možda je takav način razmišljanja obuzeo i Luku. Vidimo, međutim, da je sačuvao kao središte svoga interesa pretežno Dalmaciju, iako je manjim dijelom okrenut i prema Veneciji i Anconi, s druge strane Jadrana. Već u kolovozu, povjerenik Dominika Laganića, Marko Mravić tuži Luku pred sudom da mu vrati 60 dukata, koje je Luka obećao predati Marku i Desinu Dobroševom, drugom Laganićevom povjereniku. Laganiću tih 60 dukata zapravo duguje trgovac Palmarol, kojemu je Luka bio jamac. Iako je prosvjedovao, sud je odlučio da Luka treba platiti rečenih 60 dukata izuzevši 12 dukata i 48 solida koje je Marko trebao u isto ime predati sukнару Mihi Petrovom iz Zadra. Ugovor na temelju kojeg je spor vođen sastavljen je 1380. god. u jednom dućanu u Ninu⁸⁹.

Usprkos takvim neugodnostima, Luka ipak uspijeva vratiti novac koji su mu drugi dugovali. Tako 14. rujna iste 1382. godine, prima od već spomenutog majstora Petra Ivanova (*a moneta*) iz Firenze koji je bio *monetarius et officialis camerarum regalium salis et tricesime in Dalmatia* u ime bana Emerika Bubeke, 3.000 zlatnih florinta za isplatu jednog duga iz travnja 1381.⁹⁰ Očito se radi o povratu gore spomenutog novca posuđenog kralju Ludoviku. Njegove političke veze i taj novac su mu dobrodošli, no neće mu biti dovoljni za pokriće bankrota koji ga čeka. Dana 28. prosinca 1382. njegova je kuća, sa zgradama, dućanima, skladištima, dvorištem, ulazima i izlazima, koja se nalazi u Zadru u blizini crkve svetog Spasitelja i svetog Petra starog, prodana na dražbi. Nakon presude u listopadu 1382. god., izrečene zbog duga od 200 dukata Petru Zoilovu de Nassis, taj je posjed založen kao jamstvo Petru. Izgleda da mu to nije bilo dovoljno, jer je dva mjeseca kasnije posjed prodan na dražbi sukнару Mihovilu Petrovom, građaninu Zadru, za 2.000 dukata⁹¹. Iz te svote Petar uzima svoj dug, a ostatak novca ostaje kod Luke.

Mogli bismo zajedno s Kotruljevićem, zaključiti kako se ne radi o jednom savršenom trgovcu, jer Beno hvali uredno poslovanje, citirajući izreku iz Barcelone: "tko je dobar platiša, dobar je i za ostalo". Kotruljević naglašava da se ne smije imati posla sa sudom, jer je to štetno za poslovanje, a i za sam ugled trgovca - jer ga vodi prema gubitku. Načelo je izgleda provjereno, te Luki ne preostaje ništa drugo nego da završi razočaran svoje dane nakon tridesetak godina prakse. Njegov sin Jakov, zvan *Pelegrinus* (hodočasnik, stranac), je, donekle nastavio očevu struku s obzirom da znamo da je bio podstrigač sukna (*cimator*)⁹², a nekoliko godina kasnije orijentira se prema politici od koje nije imao nikakve koristi. Nakon što je sudjelovao u jednoj pobuni Pažana protiv zadarske vlade 11. ožujka 1394. god. uhićen je 24. ožujka i izbjegao je vješanje, ali su mu odlukom rektora iskopane oči, kao i još jednom sudioniku pobune s Paga⁹³. Iako znamo da je Luka bio loš platiša,

---

⁸⁸ Renouard, nav.dj., str. 173.

⁸⁹ CMC,1385-86., *varia* fol. 5.

⁹⁰ PS, b. I, fasc. I/6, fol. 177v.

⁹¹ Isto, fol. 184-185v.

⁹² Klaić- Petricioli, nav.dj., str. 473.

⁹³ Šišić, *Memoriale...*, godina 1394. 24.III, str. 19.

ne znamo je li njegov loš primjer utjecao na politička uvjerenja njegovog sina koja su završila neuspjelim pobunom protiv komunalne vlasti? Podrobne informacije o odnosima sina i oca, te političkim sklonostima Luke nisu nam poznate - mada bi se nešto možda moglo i pronaći u Lukinoj oporuci da je sačuvana, no znamo da je pomagao kralju Ludoviku. Činjenica je da je, dok je bio na vrhuncu svoje karijere, znatno surađivao s političkim ustanovama i bio uključen među predstavnike komunalnih vlasti. Pitanje je kako je Luka prihvatio daljnu ekonomsku propast i pad svoga društvenog ugleda koji je zasigurno uslijedio, te kakav su odjek njegovi životni usponi i padovi imali na njegovog sina. Postoji mogućnost da se Petar već prije suprostavio komunalnim ustanovama pa čak i bio protiv očevog načina vođenja poslova. Jednako tako Petar je mogao biti zajedno s ocem ogorčen na daljnji slijed razvoja obiteljskog statusa.

8. *Andreas condam Nuti merçarius de Ancona habitator Jadre*

Andrija se pojavljuje u izvorima 1367. i predstavlja stranog veletrgovca uključenog u zadarsko društvo. Trgovac Grgur Dominikov iz Zadra uzima u zakup Andrijino pravo na jednu trećinu ribarskog čamca, od kojeg Andrija ima dvije trećine, dok treća trećina pripada jednom otočaninu s Dugog otoka. Andrija je taj dio čamca kupio godinu dana ranije od jednog ribara za 15 dukata i 6 groša. Pretpostavljamo da je Andrija dugovao trgovcu Grguru određenu svotu, jer na njega prenosi svoja prava za utjerivanje jednog duga od 94 libre i 4 solida koji mu duguje jedan obrtnik iz Ancone i prava na dug od 140 malih libara koje mu duguje Ivan iz Ferrare, stanovnik Zadra. Andrija tako dobiva natrag sve notarske isprave iz kojih se vide njegova prava, postavši istodobno Grgurov opunomoćenik. Prenosanje tog prava košta ga 137 libara, 17 solida i 4 dinara, koje je Grgur primio⁹⁴. Isti dan, Grgur mu prodaje polovicu drvene kovačnice, sa svim njezinim uređenjem, za 110 malih libara. Druga polovica kovačnice pripada Andriji i smještena je na njegovom posjedu u blizini crkve svetog Lovre⁹⁵. Grgur se namjerava brzo domoći novca, te tako lako predaje svoja prava svom suradniku. Nije isključena ni namjera da će otići na neko poslovno putovanje. Što se tiče zajedničkog vođenja jedne kovačnice, ono nam govori o rasprostranjenosti trgovačkog poslovanja Zadranana na Balkanu i o uvozu ruda s Balkana. Tako tijekom druge polovice XIV. stoljeća Andrija posjeduje kovačnicu, koja izravno obrađuje uvezeno željezo, i prodaje taj vrlo traženi proizvod.

Andrijino ponašanje može se usporediti s ponašanjem suvremenih firentinskih trgovaca. Pojedinci, koji više toliko ne putuju sami, razvijaju jedan kapitalistički sustav poduzeća, to jest manufakturu⁹⁶. Proizvodnja sukna je ovdje zamjena za metalurgiju. Čini se da je Andrija uzor trgovca-vlasnika manufakture u Zadru. U studenom 1369. god., očigledno se odlučuje ostati u Zadru jer, zajedno sa suprugom Katarinom, ovlašćuje Matiju Mikacijevog, građanina Ancone, za opunomoćenika i prenosi na njega sva prava poslovanja u tom gradu⁹⁷.

---

⁹⁴ PP, b. I, fasc. V, fol. 51-51v.

⁹⁵ Isto, fol. 52-52v.

⁹⁶ Takav proces opisuje Renouard, nav.dj., str. 174, s time da govori o "industrijalcima".

⁹⁷ PP, b. I, fasc. XI, fol.30-30v.

U prosincu 1372. ponovno je kovačnica u pitanju. U početku *Nicolaus Alcadariis condam magistri Leonardi Alcadariis de Padova nunc habitator Jadre*, posuđuje od Andrije i majstora Venturina Pasinovog iz Cesene, obojice stanovnika Zadra, 55 malih libara⁹⁸. Šest dana kasnije, 5. prosinca, Andrija i Venturin, za kojeg se saznaje da je također kovač, povjeravaju Nikoli jednu kovačnicu, u Zadru, za proizvodnju željeznih predmeta i lonaca, za razdoblje od godine dana. Obećavaju mu platiti 12 malih solida na dan, od kojih je već unaprijed primio 5 zlatnih florena, dakle otprilike iznos jedne mjesečne plaće. Dogovor je poništen točno godinu dana kasnije, 6. prosinca 1373. godine⁹⁹. Suradnju s Venturinom Andrija nastavlja sljedećih godina, prodajući njegovo željezo Marinu Mihalovu iz Kotora za 5.173 libre¹⁰⁰. Jesen 1375. god. pokazuje se kao naročito povoljna za Andriju, posebno na polju iskorištavanja ruda. Dana 10. rujna zapošljava obrtnika Adama Tominog de Piapina da radi dvije godine u njegovoj kovačnici. Taj isti Adam posuđuje 29 libara, koje mu obećava vratiti prema Andrijinom zahtjevu. Ustvari, izgleda da je ova svota uračunata u njegovu buduću plaću i predstavlja predujam¹⁰¹. Budući da je ugovor potpisan u njegovom dućanu (*statio*) moguće je da ima vlastiti dućan u kojem vodi trgovačke dogovore, i kovačnicu, iz koje izvlači proizvode na prodaju. U kovačnici radi pet kovača: Adam, Dominik Antunov de Rivenio (zaposlen godinu dana, u veljači, koji mu duguje 1 florin)¹⁰², Antun zvan *Bictius* Tani iz Firma (kome Andrija obećaje 17. studenog dati *comestionem et potum congrue*, i godišnju plaću od 15 zlatnih dukata)¹⁰³, Marince sin Dimince iz Zadra (zaposlen 27. studenog na četiri godine s ukupnom plaćom od 40 malih libara uz zabranu rada u nekoj drugoj kovačnici bez izričitog odobrenja Andrije, a pod prijetnom novčane kazne od 25 malih libara)¹⁰⁴; napokon, 27. prosinca, primljen je i Antun Ivanov iz Firma, zvan Kokošija (zaposlen na dvije godine, s godišnjom plaćom od 12 dukata)¹⁰⁵. Među ovim ljudima, dva Firmanca, od kojih je izgleda Antun *Bictius* glavni, najbolje su plaćeni, vjerojatno zbog toga jer je njihova kvalifikacija veća, dok je Marince najmlađi, pa odatle opreznost s kojom se uvjetuje njegovo poslušno ponašanje.

Moguće je da se zbog potreba svoje kovačke djelanosti, Andrija također bavi neizbježnim preduvjetom za nju: nabavom drva. Dana 12. svibnja 1375. god. dogovara se s mornarom Nikolom Carnotićem da će mu iz Poneretvlja dovesti tovar drva, te mu je za prijevoz i troškove unaprijed platio 10 dukata. Nikola taj dogovor nije ispoštovao te su se obojica ponovno dogovorili 17. listopada iste godine da će Andrija odustati od tužbe, a Nikola izvršiti preuzete obveze. Pri dolasku u luku, obvezan je podijeliti drva na dva podjednaka dijela, ali razlog za to nije naveden. Dogovor je potpisan u samoj luci¹⁰⁶.

⁹⁸ Isto, fasc. XVII, fol. 22.

⁹⁹ Isto, fol. 24v.

¹⁰⁰ Klaić- Petricioli, nav.dj., str. 437.

¹⁰¹ VBF, b. I, fasc. I/2, fol. 29.

¹⁰² Isto, fol. 33v.

¹⁰³ Isto, fasc. I, fol. 1.

¹⁰⁴ Isto, 16.

¹⁰⁵ Isto, 16v.

¹⁰⁶ Isto, 15-15v.

Kotruljević savjetuje raznovrsnost interesa pri trgovanju. Razlikuje tri vrste trgovca: bez sredstava, srednje i bogate. Prvima savjetuje da ulažu svoju radnu snagu kod drugih koji stoje bolje od njih, drugima da čuvaju novac i da rade za svoj račun. Zadnji, pak, trebaju podijeliti svoje bogatstvo i rasporediti ga u razne kompanije, ali sačuvati jedan dio za vlastite poslove tako da uvijek osiguravaju mogućnost nadoknade jednog gubitka uspjehom drugog posla. Prije nego što se krene s jednim velikim projektom, trgovac treba ispitati prilike, ali ne treba pitati mornara, “koji je sklon priprostim stvarima i tupog je mozga, i koji ne misli na drugo nego na pijenje vina i kupnju kruha, iz kojeg će zaključiti da je zanimljivo kupiti vino i uvoziti žitarice, niti putnike i lakoumne, nego druge trgovce”. Isključivo trgovce, jer “trgovini ne treba savjeta”¹⁰⁷. Kotruljević još dodaje da ako se trgovac nakon promatranja i ispitivanja odlučio za određenu vrstu trgovine treba sačuvati svoje mišljenje i trajno se usmjeriti prema takvoj trgovini, a ne lutati i stalno tragati za novim prilikama. Prema Andrijinom ponašanju, imamo pravo zaključiti da se radi o jednom mudrom trgovcu. Činjenica da 1375. god. prima još od Grgura de Zadulinis 350 dukata *ad lucrandum*¹⁰⁸ neće nas iznenaditi ako imamo u vidu sve troškove koje treba pokriti u vezi s kovačnicom, iste godine. U svibnju 1382., kao što smo saznali, obolio je u starosti. S obzirom da više ne može sam ići na duža putovanja, u listopadu zadužuje Kolucija Menegacijevog iz Ancone da kupi u Obrovcu dužice za bačve (*doge*), smolu i sir, kako bi ih prodao u Anconi ili u Dalmaciji. Za to mu daje 600 dukata da njima posluje šest mjeseci¹⁰⁹. Kolucije nema vlastiti brod, te se zato udružuje s Mihom de Pechiaro i Mihom de Nassis zbog putovanja na njihovoj galiji *Sanctus Cressius et sanctus Nicolaus*¹¹⁰. Dvije godine nakon tog ugovora, Andrija predaje ljekarniku Simonu iz Fana 700 dukata za poslovanje *in arte speciararia* na tri godine, u gradu i izvan njega. Simon može potrebnu robu nabaviti bilo gdje, sve do Italije i Venecije¹¹¹.

Nakon sedamnaest godina karijere u izvorima više ne nalazimo tragove o Andriji. No, vidimo kako je pri kraju života zahvaljujući kapitalističkom ulaganju u razne vrste roba i uspostavljanju kovačke radionice stekao veliki dobitak i ugled. Ako ga uspoređujemo s prije spomenutim došljakom, Filipom de Bora, vidimo kako dugotrajno isti način talijanskog poslovanja donosi velike plodove. Političke okolnosti u samom Zadru također su pridonijele Andrijinom uspjehu. Njegovo djelovanje bilo je u punom smislu poduzetničko i kapitalističko, ali istodobno ne zaboravlja svoje podrijetlo, zaposlivši i svoje sunarodnjake (Ankonitance).

TRGOVCI XV. STOLJEĆA

Nakon što smo obradili nekoliko životopisa zadarskih trgovaca XIV. stoljeća potrebno je, radi boljeg razumijevanja, pogledati i nekoliko primjera iz XV. stoljeća.

---

¹⁰⁷ Kotruljević, knjiga prva, poglavlje X “Opća pravila i red trgovačkog prometa”, str. 147-153.

¹⁰⁸ Klaić- Petricioli, nav.dj., str. 437.

¹⁰⁹ PS, b. I fasc. 1/6, fol. 176.

¹¹⁰ Klaić- Petricioli, nav.dj., str. 437.

¹¹¹ Isto, str. 478.

Sljedeći životopisi sastavljeni su, za razliku od dosadašnjih, pretežito na osnovu dosadašnjih rezultata historiografije, u prvom redu Tomislava Raukara.

9. *Zaninus Zorolii draparius et mercator de Jadra*

Prvo što saznajemo o Zaninu je da trguje u unutrašnjosti zemlje. God. 1399. Zanin se dogovorio s Vlasima da mu nabave sir, a za uzvrat im daje sukno i odjevne predmete u vrijednosti od 13 dukata¹¹². God. 1408. pojavljuje se kao majstor brodogradnje i zaključuje jednu koleganciju s Ivanom Polisićem, također brodograditeljem. U poslovanje ulaže 250 dukata i 200 livri voska, dok Ivan ulaže 100 dukata. Ivan treba nabaviti žitarice u Napulju i dovesti ih u Zadar. Dobitak stečen prodajom žita je podijeljen sukladno količini uloženog novca¹¹³.

Očigledno su aktivnosti tog trgovca i suknara šarolike - od kupovine sira na malo, prodaje voska na veliko i kupovine žitarica, što nam omogućuje susret s rijetko spominjanom robom i živežnim namirnicama. Vidimo da se ovdje pojavljuje mogućnost zamjene (trampe), budući da Zanin vosak zamjenjuje za žito. Što se toga tiče, Kotruljević piše kako taj postupak može biti koristan kada dvije stranke imaju živežne namirnice kojih bi se htjeli riješiti kad im nedostaje novca. Međutim, kako Kotruljević ističe, budući da postoji izreka "tko zamjenjuje biva prevaren"-treba paziti na više pravila. Prvo, treba biti siguran da ćemo prodati dobro, čak i bolje nego smo ih kupili, živežne namirnice koje želimo nabaviti. Zatim, potrebno je dobro izračunati vrijednost svoje robe, poskupljujući njezinu cijenu prilikom trampe. Ujedno, treba paziti na to da predložena cijena bude dovoljno privlačna. Najbolji način je čekati da partner u razmjeni predloži svoju cijenu i izračunati, u odnosu na njegovu ponudu, svoju vrijednost robe. U protivnom, riskiramo reći cijenu višu za njegovu robu nego onu na koju bi drugi trgovac pomislio, te tako možemo sami sebe prevariti. Za vrijeme pregovora, treba pokušati procijeniti razliku između cijene na veliko i proračunate vrijednosti za trampu u novcu, te u skladu s time mijenjati na malo, tj. djelomično, ili odustati i razmijeniti cjelokupnu robu kako joj se vrijednost ne bi izgubila¹¹⁴.

Vratimo se Zaninu. Vidimo također da raspolaže vlastitim sredstvima prijevoza kao brodograditelj, što mu donosi znatne prihode bilo prodajom svojih brodova bilo posudbom brodova za prijevoz robe njegovih kolega. God. 1411. zaključuje jednu koleganciju na tri godine s trgovcem Robertom iz Gravine, koja je poništena 1420. god., što otkriva unosnu suradnju¹¹⁵. Prema proračunu T. Raukara, Zaninovo prosječno ulaganje je 4018 libara, što ga smješta, u rang najbogatijih neplemića u Zadru na početku XV. stoljeća¹¹⁶.

Zaninova trgovačka djelatnost proteže se od zadarskog zaleđa do druge obale jadranskog mora prema Napulju. Za razliku od dosad navedenih slučajeva, Zanin je prvi primjer koji svjedoči o razmjeni dobara sa stočarskim pučanstvom zaleđa,

---

¹¹² Raukar, *Zadar u XV. st. ...*, str. 256.

¹¹³ Isto, str. 273.

¹¹⁴ Kotruljević, n. dj., knjiga prva, poglavlje V "O mijenjanju robe za robu (trampi)", str. 138-140.

¹¹⁵ Raukar, *Zadar u XV. st. ...*, str. 272.

¹¹⁶ Isto, str. 265.

to jest Vlasima. Moguće je da je to upravo vrsta trgovanja XV. stoljeća u kojoj poduzetnici izbjegavaju posredništvo i sami kupuju sirovine kako bi kupili po nižoj cijeni i ostvarili veću dobit. Takva tehnika rada podsjeća na ustaljenu trgovačku praksu nešto kasnijeg razdoblja, u zapadnoeuropskim gradovima, koja je kasnije zabranjivana od strane komunalnih vlasti jer je u konačnici dovodila do porasta cijena (u prvom redu živežnih namirnica)¹¹⁷. Taj razvoj, zbog nepovoljnih političkih i gospodarskih preduvjeta, u Dalmaciji nije uslijedio¹¹⁸, ali je značajno da ga se može opaziti u ovom ranijem razdoblju.

10. *Obitelj Paxini*

Prvi član te jake trgovačke obitelji, Pasin, došao je u Zadar iz Cesene u trećoj četvrtini XIV. stoljeća. Imali smo već priliku susresti njegovog nasljednika. Riječ je o Venturinu koji je bio *calderarius*. Godine 1380.-1400. pokazao se kao istaknuti trgovac solju. Dana 7. listopada 1391., Venturin, ovaj put naveden kao *speciarius*, stanovnik Zadra, prima novac od Petra Zoila de Nassis kao povjerenika Kreše de Civalelis kako bi vodio posao bojanja tkanina. U Venturinovom slučaju, ponovno nailazimo na poduzetnika koji se bavi širokim rasponom poslovanja od različitih trgovačkih poslova do ulaganja bilo u proizvodnju robe za svakodnevnu potrošnju bilo u različite obrtničke poslove (kovačnica, apoteka i bojanje tkanina).

Venturinova najveća preokupacija ipak ostaje izvoz soli. On isključivo trguje s velikim količinama koje izvozi u Brštanik i Kotor. Tako 1384. god. kupuje zajedno sa Honofriom i Cionom iz Firence (*de Florencia*) 5,5 milijara soli od Mihe de Rosa. U siječnju 1386., *Cion de Florencia*, kao službenik kraljevske solare, omogućava mu izvesti 5 milijara u Kotor. Dana 18. istog mjeseca, zaključuje jedan dogovor sa Pavlom iz Ferrare, stanovnikom Zadra, za izvoz soli u Kotor. Pavao treba prevesti sa svojom lađom jedan zadarski milijar soli u Kotor, te zatim na idućem putovanju, ponovo izvesti jedan paški milijar soli, u istom pravcu. Dana 26. siječnja 1386., dogovor je zaključen s Kolom Ivanovim iz Drača, stanovnikom Zadra. Kola se obvezuje također na dva putovanja, jedno sa zadarskih otoka, a drugo iz Paga za Kotor. Količina soli nije navedena, no vjerojatno je slična onoj iz dogovora od 18. siječnja (2 milijara). Tako samo u siječnju Venturin izvozi za Kotor 9 milijara soli (4293 kg). Štoviše, 27. lipnja Guardin de Karnuto obvezuje se prevesti mu iz Kotora prema Brštaniku 3 milijara soli uz mogućnost plaćanja bosanskim novcem¹¹⁹.

Venturin ima sigurno tri sina: Petra, Julijana, Ivana, a najvjerojatnije i četvrtoga Nikolu¹²⁰. Prva dva sina nastavljaju održavati obiteljsku gospodarsku tradiciju, dok je Ivan, kao protivnik Venecije i pristaša ugarsko-hrvatskog kralja Žigmunda tijekom 1418.-1420. godine, proglašen buntovnikom. Njegova dobra zapljenjuje Mletačka komora.¹²¹ Nikola *mercator civis Jadre* se vrlo malo spominje u izvorima.

---

¹¹⁷ Vidi o tome Fernand Braudel, *La Méditerranée du temps de Philippe II*, Paris 1966.

¹¹⁸ Za razvoj trgovine u Zadru u kasnijem razdoblju vidi: T. Raukar - I. Petricioli - F. Švelec - Š. Peričić, *Prošlost Zadra III. Zadar pod mletačkom upravom 1409-1797*, Zadar 1987., i tamo navedenu literaturu.

¹¹⁹ Tomislav Raukar, *Zadarska trgovina solju u XIV. i XV. stoljeću*, *Radovi filozofskog fakulteta*, sv. 7-8, Zagreb 1969.-1970., str. 19-79.

¹²⁰ Nikola se navodi kao brat Venturinovog sina Petra u dokumentu od 22. svibnja 1441. (vidi bilj. 122).

¹²¹ Raukar, *Zadar u XV. st. ...*, str. 265.

U ožujku 1439. je oporučni izvršitelj neke gospođe Ane¹²², a 22. svibnja 1441. god. punomoćnik svoga brata Petra de Ventura¹²³. Osim ovog Nikole spominje se još jedan Nikola Jurjev de Vintura *mercator et civis Jadre* koji je 15. listopada 1442. postavio svog brata Grgura za zastupnika¹²⁴. Iako ne znamo točno tko su oni bili i kakva je njihova veza s Pasinovim potomcima, obojica se spominju kao trgovci (*mercatores*) te je moguće da pripadaju toj obitelji.

Trgovac Petar de Vinturino, čije prijašnje podrijetlo više nije zabilježeno pošto je predstavljen kao *civis et habitator Jadre*, je dosta prisutan u izvorima u razdoblju od 1439.-1442. godine. Koliko se može primijetiti, bavi se predujmom, jamstvima, i druži se u kolegancijama s drugim trgovcima¹²⁵. Dana 13. rujna 1441 ulazi u koleganciju *in arte mercanciarum draparie* sa svojim zetom Petrom Marušićem (*eius gener civis Jadre*). Petar ulaže 1.300 dukata, dijelom u novcu a dijelom u robi (sukno), dok njegov zet ulaže vlastitu radnu snagu i vjerojatno radnu snagu još jednog pomoćnika (*et unum puerum qui ser Petrus de Venturino non sit obligatus agere*), i obvezuje se trgovati s tom svotom. Sav dobitak ili gubitak bit će podijeljen na dva dijela, a ni rok trajanja nije utvrđen¹²⁶. Deset mjeseci kasnije prodaje istom Petru Marušiću pok. Cvitka *mercatori et civi Jadre genero suo* jednu trećinu tkanine i druge robe za miješanje boje - stvari koje su potrebne za njegov suknarski dućan koji se nalazi na velikom trgu i koji posjeduje u zajednici s Petrom na principu kolegancije. Drugu trećinu sukna Petar de Vinturino prodaje svojoj kćeri Nicoloti, koja je supruga dotičnog Petra Marušića. Zadnju trećinu prodaje Vinturi de Vinturino *filio suo naturali civi Jadre*. Sva roba u dućanu je dostigla svotu od 2.000 zlatnih dukata, za koju se Petar Marušić obvezuje platiti dvije trećine tijekom deset godina, u iznosu od 133 dukata, 1 libru i 18 malih solida godišnje. Njegov jamac je zlatar i trgovac iz Zadra, Donat Pavlov. Vintura također obećava, plaćati tijekom deset godina 66 dukata 3 libre i 16 solida godišnje za dućan. Posao mogu zaključiti u Zadru, Šibeniku, Trogiru, Splitu, Kotoru, Dubrovniku, Piranu, Veneciji, u čitavoj Hrvatskoj, Dalmaciji, Istri, Markama i drugdje¹²⁷.

Osim specijalizacije u suknarstvu, Petar posjeduje također i nešto stoke. Tako, na primjer, 13. prosinca 1441. prodaje Grguru Filipinovu iz Senja, trgovcu u Zadru, 220 grla stoke sitnog zuba (ovce, koze, svinje...) za 55 zlatnih dukata¹²⁸. Znao je, također, ulagati u vrijedne nekretnine. Tako 29. lipnja 1441. prodaje Lovri Drašmiliću iz Obrovca, građaninu i trgovcu Zadra, posjed s vinogradima, maslinicima, šumama i pašnjacima, koji se nalaze u Tukljači (*Tuchlazane*) nedaleko od Zadra, za 1600 dukata. Za to je već primio 1.300 dukata, dok će ostatak primiti za godinu dana¹²⁹. Prema proračunima T. Raukara za samo godinu dana, 1441., Petar je uložio po različitim kolegancijama 7.410 libara¹³⁰. Još 15. rujna 1442. Ivan Amadio *speciaris*

¹²² DAZD, Johannes de Calcina (dalje: JC), b. I, fasc. I, fol. 23v.

¹²³ Isto, fol. 142v.

¹²⁴ Isto, b. I, fasc. II/2, fol. 92.

¹²⁵ Isto, b. I, fasc. I, fol. 6, 7 i 7v.

¹²⁶ Isto, fol. 194v-195.

¹²⁷ Isto, b. I, fasc. II/2, fol. 55v.

¹²⁸ Isto, b. I, fasc. I, fol. 230v.

¹²⁹ Isto, fol. 164.

¹³⁰ Raukar, *Zadar u XV. st. ...*, str. 265; ali što je zapravo 22,5% manje od Juraja koji je 1414 ulagao 9.500 libara.

de Veneciis ad presens civis et habitator Jadre predaje Petru Venturinovu Pasinovu, svoje pravo na dva dućana (*in duabus apotecis*) koji se nalaze u blizini svete Marije Veće u Zadru. Ti su dućani pripadali gore spomenutom zlataru i trgovcu Donatu koji je Petru bio dužan 177,5 zlatnih dukata prema jednoj presudi zadarskog kneza iz 1400. godine. Zbog toga su ta dva dućana prodana na dražbi, rečenom Ivanu Amadio, za 91 zlatni dukat, a sada je taj Ivan prepustio svoje pravo nad tim dućanima Petru za istu svotu¹³¹. Neizravno saznajemo da Petar ima jednog sina, Grgura. Dana 6. srpnja 1441. Petrov nećak trgovac Pazin Julijanov de Venturino opunomoćuje trgovca i građanina Grgura sina Petrova de Venturino¹³². Vjerojatno se radi o istom sinu koji se pojavljuje u izvorima, to jest Grguru de Vinturo koji je bio *mercator et civis Jadre* i koji je izabran za sudca, zajedno sa zlatarom Dujmom de Matafaris u jednom sporu između majstora zlatara Nikole Alegretova iz Dubrovnika i majstora zlatara Matije Jurjeva iz Splita 21. rujna 1442. godine¹³³. Dok je 28. ožujka 1444. izabran za punomoćnika zadarskog patricija Grgura Grgurova de Zadulinis da bi primio ostatak duga koji ovom duguje Marko Gratia Dei iz Venecije na temelju isprave izdane od mletačkog trgovačkog savjeta 16. lipnja 1436. godine¹³⁴.

Posljednji od Venturinovih sinova, Julijan, ima dva sina: Ivana i Pazina. Pazin zaista potiče trgovački uzlet obitelji. Kupuje i prodaje brodove, posjeduje radionicu u Zadru, uzima pod zakup prihode općine. God. 1426. zapošljava trgovca Matiju Tomina iz Gradca da kupuje žitarice za 400 libara (89 dukata) u Albaniji i da ih prevozi u Zadar¹³⁵. God. 1440. uzima u zakup prihode otoka Božave. Tako 10. rujna predstojnica samostana svetog Dimitrija u Zadru, Kolica de Begna, priznaje pred notarom da je primila, uz suglasnost drugih redovnica i njihovog punomoćnika Nikole de Begna, od Pazina 525 libara za drugu ratu i drugu godinu *incantus insule Bosave*¹³⁶ (Božava na Dugom Otoku). Stečenim novcem kupuje brod, kao prikladno sredstvo za prijevoz robe. Dana 13. prosinca 1440., Marko Petrov iz Dubrovnika, stanovnik Venecije i nekadašnji kapetan broda, prodaje Pazinu i zadarskom mornaru Ivanu Radasiniću, jednu marcilijanu s tri jarbola¹³⁷, dakle jedan veliki brod, za 34 zlatna dukata, od kojih je primio 6 dukata. Pazin plaća 30, a Ivan 4 dukata. Marko se ujedno obvezuje putovati do Senja i na povratku ih obavijestiti o svim troškovima. Čim to bude obavljeno, Pazin će platiti ostalih 28 dukata¹³⁸.

Pazin je dakle prisutan na zanimljivom Senjskom sajmu, posluje s ljudima iz širokog jadranskog kruga (Dubrovčanima iz Venecije). Dana 18. svibnja 1442. god. ponovno kupuje jednu karaku s jednim jarbolom, od Dubrovčanina Franje Blaževog, za 40 dukata¹³⁹. Ulazi i u društvo sa raznim obrtnicima poput trgovca i

---

¹³¹ JC, b. I, fasc. II/2, fol. 76.

¹³² Isto, b. I fasc. I, fol. 167v.

¹³³ Isto, fol. 71-71v.

¹³⁴ Isto, b. I, fasc. II/9, fol. 405v.

¹³⁵ T. Raukar, *Zadar u XV. st. ...*, str. 266.

¹³⁶ JC, b. I, fasc. I, fol. 65.

¹³⁷ Opis te marcilijane je cjelovit i dragocjen.

¹³⁸ JC, b. I, fasc. I, fol. 88v.

¹³⁹ Isto, b. I, fasc. II/1, fol. 16.

zlatara Donata Pavlova¹⁴⁰. Također, poput brata Petra, ulaže u stoku. Dana 12. listopada 1441., zadarski plemić Anton de Grisogonis prodaje Pazinu trećinu od 1.000 grla stoke krupnog i sitnog zuba, koje posjeduje na poluotoku Ljubač u zajednici s Ivanom de Grisogonis, svojim bratom i s trgovcem i građaninom Zadra Benediktom Zaninovim. Cijena je 250 dukata. Pazin će platiti 50 dukata u ožujku, te u rujnu na svetog Mihovila sljedećih 50 dukata. Ostatak će isplatiti prema dogovoru. Istodobno, Pazin se obvezuje platiti zadarskoj komori treći dio zakupa poluotoka Ljubača¹⁴¹. Ponovno 10. travnja 1443., plemić Ivan Mihe de Nassis prodaje Pazinu 40 koza i 80 ovaca za rasplod koje se nalaze u Salima na Dugom otoku (*Sale districtus Jadre in loco vocato Peus*) za 89 libara i 4 solida, koje je odmah primio. Jedini uvjet je da ih Ivan zadrži na rečenom mjestu do lipnja, a Pazin ih tek tada smije premjestiti. I zaista, u lipnju je dogovor poništen¹⁴².

Tijekom četrdesetih godina (1441.-1450.) Pazin je sa svojim sinom Julijanom Pazinovicem i bratićem Grgurom Petrovicem stvorio društvo *merchandanti e compagni dela botega*. On je jedini koji ulaže kapital, dok druga dvojica daju radnu snagu. No, u studenom 1452. dolazi do suđenja koje bilježi njihovo poslovanje i njihove račune. Zahvaljujući društvu, do tog datuma zaradili su 79.647 libara¹⁴³. Početni kapital društva iznosio je 6.351 libara i 12 solida. Razvijajući djelatnost, društvo je tijekom razdoblja od najmanje deset godina ostvarilo porast vrijednosti za 53.654 libara i 17 solida, ali se većina te svote izgubila među dužnicima kompanije. Čini se da društvo nije puno radilo s gotovim novcem, jer gotov novac predstavlja samo šestinu dobitka - 9.978 libara. Raspodjela dobitka je sljedeća: Julijan 1/6, Grgur 1/4 od 5/6, Pazin 3/4 od 5/6. Pazin je jedini koji je uz rad ulagao kapital - dakle njegov dio je 33.534 libara i 5 solida. Njegov se početni kapital umnožio s pet¹⁴⁴. Takva kompanija je tipična za trgovačko ponašanje tog vremena u Italiji¹⁴⁵. U početku, osobe zaposlene u kompaniji pripadaju istoj obitelji. Njihovi interesi su zajednički, uz koje se dodaje obveza besprijekornog ponašanja i časti. S razvitkom poduzeća, društvu je potrebna intervencija vanjskog kapitala, što omogućava otvaranje prema novim djelatnicima¹⁴⁶. Međutim, izgleda da se taj fenomen pojavljuje ranije u Italiji, nego u Zadru. Uz detaljnu analizu može se primijetiti grananje trgovačke prakse i njezino širenje na druge aktivnosti (*ad negociandum, collegancia...*). Možda su takva društva postojala i ranije, no to ne možemo sa sigurnošću tvrditi zbog nedostatka izvora. Ipak, na temelju dosad navedenih primjera, možemo pratiti određeni razvoj koji na kraju vodi prema stvaranju obiteljskih, pa i širih, kompanija. Naime, već u sredini XIV. stoljeća organizacija poslovanja sinova pokojnog Simuna de Valle, iako su oni Mlečani a ne Zadranjani, ukazuje na svojevrstnu

---

¹⁴⁰ Isto, b. I, fasc. I, fol. 125v.

¹⁴¹ Isto, fol. 209v.

¹⁴² Isto, b. I, fasc. II/5, fol. 229v.

¹⁴³ Jedina usporedna svota jedne kompanije s kojom raspoložem jest ona kompanije Bardija u Italiji, čiji iznos se popeo do 1.266.755 libara u 1318. godini. Saporì, n. dj., str. 30. To je svota petnaest puta veća od Venturinijeve; međutim, gospodarske okolnosti bile su znatno povoljnije u Italiji u tom razdoblju nego u Zadru XV. stoljeća, a Bardi pripadaju među najuglednije trgovačke obitelji u Europi.

¹⁴⁴ Raukar, *Zadar u XV. st. ...*, str.266-267.

¹⁴⁵ Vidi Luzzatto, *Ekonomika ...*, § 7, 6. Udruženja kapitala i trgovačka društva.

¹⁴⁶ Saporì, nav.dj., str. 138.

spregu obiteljske organizacije s gospodarskom djelatnošću, iako se ne naziva izričito kao kompanija. Doduše, ne primjećujemo da ova tri trgovca posluju redovito s istim partnerima. To bi razjasnilo zašto je njihove poslove nepotrebno iskazati u okvirima specifične organizacije. Nadalje, treba upozoriti da je Ivan sin Jurja Gallova zapravo naslijedio očevo poslovanje i titulu trgovca. Dapače, proširio je obiteljsku gospodarsku djelatnost na Split. Iz tih podataka, dakle, možemo zaključiti da svi elementi vezana oko pregrupiranja kapitala - bilo u okvirima kompanije, bilo u težnji za formiranjem trgovačke patrilinearne organizacije - postoje već u XIV. stoljeću u Zadru. Taj se proces okončava na najočitiiji način početkom XV. stoljeća s obitelji Venturini-Pasini. Ostali promatrani trgovci te financijeri ipak ustrajavaju u samostalnoj djelatnosti baveći se svim ostalim granama privredne djelatnosti. Vjerojatno je zapravo da novosti stižu zahvaljujući neprekidnom dolasku stranih poslovnih ljudi, i stjecanju iskustava zadarskih trgovaca na poslovnim putovanjima.

Nakon Pazinove smrti (između 1452.-1454.) svaki od petorice sinova naslijedio je jednu važnu granu njegove djelatnosti, što govori o njegovom velikom bogatstvu. God. 1471., tutori Pazinog unuka, Jakova Donatovog, ulažu u njegovo ime kapital vrijedan 23.374 libara, 11 solida i 2 dinara u jednu kompaniju. Kapital se sastoji od sukna, različite robe, gotovog novca, stoke, polovice broda, i zakupa nekih komunalnih daća (otok Silba, selo Blačane, i daća na promet stoke). Ponovo se nalazimo pred širenjem trgovačkih aktivnosti svojstvenih za zadarske trgovce krajem srednjeg vijeka. Sljedeće godine, 1472., drugi Pazinovi unuci, sinovi Julijana (Pazin, Pavao i Silvestar) ulažu u jedno društvo 16.002 libara, 6 solida. Raspolazu s 27.650 libara i 7 solida, uključivši nasljedstvo trgovca Ivana Vilimovog, jedan dućan vrijedan 11.648 libara i 1 solid. God. 1484. oporučni izvršitelji unuka gore spomenutog Julijana, Ivana Julijanovog, ulažu u jedno društvo 28.160 libara i 1 solid. U deset godina ta se svota povećava za 6.268 libara, dakle za 22%. Između 1471. i 1494. Venturini-Pazini ulažu sveukupno 85.336 libara, što ih svrstava među najbogatije trgovačke obitelji i ekonomske moćnike¹⁴⁷.

11. *Gregorius Merganich civis Jadre*¹⁴⁸

Podrijetlom iz hrvatskog plemićkog roda Virevića, Grgur je primjer useljavanja iz zaleđa koja su sve učestalija tijekom XV. stoljeća¹⁴⁹. Prvih dana 1405. počeo je stvarati svoj samostalni trgovački centar. On je utjecajan trgovac i financijer mletačkog Zadra tijekom prve polovice XV. stoljeća. Njegova je djelatnost usporediva s onom trgovaca u vrijeme Anžuvina, ali je proporcionalno skromnija s obzirom na opće smanjenje ekonomskih mogućnosti u Zadru nakon 1409. god.¹⁵⁰ Trguje s nekretninama i tako 1421. kupuje velike parcele zemlje u selu Jagodnja (ostrovički distrikt) za 800 libara, čiji je prijašnji vlasnik, mesar Matija Križančić,

¹⁴⁷ Raukar, *Zadar u XV. st. ...*, str. 267-68.

¹⁴⁸ Temeljni rad za poznavanje života Grgura Mrganica je gore navedeni rad Romana Jelića (vidi bilj. 2), no njegovo je težište više na društvenoj nego ekonomskoj problematici, te ga prilikom pisanja ovog rada nisam koristila.

¹⁴⁹ Raukar, *Zadar u XV. st. ...*, str. 66.

¹⁵⁰ Isto, str. 264-268.

kupio za 750 libara¹⁵¹. Zatim 1426. kupuje 14 ždrijebova u Jošanima da bi potom prodao 11 od njih za cijenu od 200 dukata¹⁵². Nadalje, uzeo je na pet godina jedno zemljište na Dugom otoku, vlasništvo gospođu Dobrice, udovice Kreše Lukinog, građanina Zadra, koja priznaje pred notarom da je od njega 23. travnja 1440. primila 200 libara za uzdržavanje. To je iznos godišnjeg zakupa koji treba primiti tijekom tih pet godina (ukupno je riječ o 1000 libara), za koji možemo pretpostaviti da predstavlja znatan dio dobitka od tog obrađivanog zemljišta¹⁵³. Računa se da je takvim poslovanjem između 1420.-1459. stekao 88 ždrijebova i 135 gognaja, s ukupnim ulaganjem u zemlju od 3.243 dukata i 1.900 libara¹⁵⁴. S tolikim posjedom, Grgur izravno konkurrira patricijatu koji tradicionalno drži tu vrstu prihoda. Time se i razlikuje od ostalih trgovaca koji se rjeđe orijentiraju na zemljišnu rentu.

Dok tih godina više ne cvjeta velika trgovina soli, Grgur se još jednom razlikuje od većine svojih kolega (zajedno Venturinima) time što nastavlja s prometom solju. God. 1413., kupuje 1.500 vagana paške soli. Čini se da je to bilo izvoženje živežnih namirnica uz posredništvo mletačkih trgovaca¹⁵⁵. God. 1440. iznajmljuje jednu karaku za dva putovanja do Drijeva, zatim uzima u zakup jednu marcilijanu za još dva slična putovanja. Ne može se utvrditi je li izvezio sol uzduž talijanske obale Jadrana - sigurni smo samo za Veneciju¹⁵⁶. Dana 20. travnja iste 1440. god. Silvestar Belislavić iz Hvara, kapetan karake, obvezuje se prevesti Grgurovu sol od Paga do Neretve u dva putovanja - kao i prije, pod uvjetom da nikome drugome ne iznajmljuje tu karaku do završetka dogovora. Cijena prijevoza, ili *naulu*¹⁵⁷, je iznosila 5 dukata za svaki centenarij soli po paškim mjerama, koja će biti isplaćena po dolasku na Neretvu¹⁵⁸. Budući da novčana kazna u slučaju prekršaja iznosi 25 zlatnih dukata, koji u principu predstavljaju četvrtinu vrijednosti poslovanja, može se zaključiti da je riječ o vrijednosti soli u iznosu od 100 dukata, a budući da se plaća 5 dukata po centenariju, možemo izračunati da izvozi približno 20 centenarija soli. Pod istim uvjetima, za istu cijenu, Grgur se dogovara i s Markom Antuna Gazarovića iz Hvara, kapetanom marcilijane¹⁵⁹. Na temelju stečenog iskustva, Grgur može trgovati i u ime drugih. Tako ga 28. prosinca 1440. Franjo Blažev iz Dubrovnika opunomoćuje da prevozi njegovu sol u zadarsku mletačku komoru¹⁶⁰. Jednako tako, 30. kolovoza 1441. Grgur opunomoćuje Bratka Čaćića iz Paga da se pojavi pred paškim knezom i da u njegovo ime pokaže račune o svim Grgurovim poslovima koje je imao s paškom komorom za prijevoz soli na Neretvu za račun spomenutog Franje Blaževog¹⁶¹.

---

¹⁵¹ Isto., str. 135.

¹⁵² Isto. str. 127.

¹⁵³ JC, b. I, fasc. I, fol. 31.

¹⁵⁴ Raukar, *Zadar u XV. st. ...*, str. 140.

¹⁵⁵ 28. svibnja 1420. Mlečanin Ivan Andrija potvrđuje da duguje Grguru 130 dukata za kupljenu sol. Raukar, *Zadarska trgovina solju...*, str. 19-79.

¹⁵⁶ Isto.

¹⁵⁷ O *naulu* vidi Luzzatto, *Ekonomika ...*.

¹⁵⁸ JC, b. I, fasc. I, fol. 34.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Isto, fol. 92.

¹⁶¹ Isto, fol. 191v.

Druge djelatnosti kojima se bavi su davanje zajma¹⁶² i ulaganje u obrt. Tako 9. prosinca 1441. prodaje zadarskom majstoru kovaču Tomi Pavlovom *vocato Suaraga*, svoju drvenu kovačnicu (*statio a fabro*), koja se nalazi u Zadru, za 40 libara, s obvezom plaćanje godišnje stanarine od 2 libre i 15 solida koje treba platiti mletačkoj vladi¹⁶³. Usto, također, stvara trgovačko društvo s drugim trgovcima. Tako 17. siječnja 1443. god. vrši obračun s trgovcem i građaninom Zadra Blažom Petrovim u vezi poslovanja jednog njihovog društva. Blaž duguje još 240 dukata od dobitka, koje se obvezuje platiti po Grgurovoj želji. Dogovor je poništen 29. siječnja 1443. godine¹⁶⁴. Godine 1442. (26. listopada), Grgur je glavni jamac istog Blaža za 200 zlatnih dukata, koje je Blaž primio od Ivana de Grisogonis, u ime među njima dogovorene kolegancije, da tom svotom trguje u Zadru i izvan grada. Dogovor je poništen 14. lipnja 1445. godine¹⁶⁵. Računa se da je tijekom razdoblja od 1401. do 1426. sveukupno uložio 8.189 libara u razna društva, dajući prednost kompanijama¹⁶⁶.

Osim same trgovačke djelatnosti, Grgur preuzima i neke druge odgovornosti. Navodi se, na primjer, da je on od 1440. do 1441. god. opunomoćenik dominikanskog samostana *sancti Platonis de Jadra*¹⁶⁷, a od 4. rujna 1441. do 4. lipnja 1442. predstavlja se kao punomoćnik gubavaca (*leprosororum comorancium extra Jadra*¹⁶⁸). Više podataka o takvim njegovim djelatnostima (podupiranje glagoljaštva, članstvo u bratovštini sv. Jakova itd.) biti će obrađeno u radu o društvenom liku zadarskih trgovaca. Umire 1460. godine.

Grgur Mrganić predstavlja lik svestranog trgovca i oslikava osobno promicanje kako u poslovnom svijetu, tako i u društvu. S trgovačke strane, ne samo da se Grgur bavi klasičnim vrstama poslovanja, to jest posudbom, kolegancijama i slično, nego je i unutar političkoga mletačkog sustava postigao povlašten položaj kako bi poslovao s monopoliziranom robom, to jest solju. Iako se ne mogu pratiti neke njegove konkretne političke funkcije (on je uostalom u Zadru samo pučanin-građanin), zacijelo je uživao visok ugled pred mletačkim predstavnicima vlasti. Jedan od mogućih razloga za to je upravo njegovo hrvatsko plemićko podrijetlo, nedostatak dubljih korijena unutar komunalnih političkih struktura, te slijedom toga moguće pomanjkanje političkih ambicija u vezi mletačke uprave. Stoga mu se više vjerovalo pri vršenju različitih poslova.

Sa stajališta društvene aktivnosti, Grgurovo ponašanje ukazuje upravo na interes za stjecanje onoga što mu je u početku nedostajalo: status starosjedioca. To se očituje preko njegovog ulaganja u zemljišta i preuzimanja počasnih funkcija u crkvenim dobrotvornim ustanovama. Ove dvije vrste djelatnosti upravo se mogu pratiti kod starih patricijskih obitelji tako da je moguće povezati Grgurovu težnju za stjecanjem društvenog ugleda vršenjem patricijskih aktivnosti. Na žalost, budući

---

¹⁶² Isto, fol. 215v.

¹⁶³ Isto, fol. 223v.

¹⁶⁴ Isto, b. I, fasc. II/4, fol. 158.

¹⁶⁵ Isto, b. I, fasc. II/3, fol. 103v-104v.

¹⁶⁶ Raukar, *Zadar u XV. st. ...*, str. 273.

¹⁶⁷ JC, b.I fasc. I, fol. 82. i 101.

¹⁶⁸ Isto, fol. 191v, b.I fasc.II/1, fol. 23.

da nije imao nasljednika nemoguće je potvrditi i dalje pratiti valjanost i dalji razvoj tog pokušaja.

ZAKLJUČAK

Na temelju jedanaest promatranih slučajeva, možemo doći do nekih zaključaka. Prvo, tijekom ta dva stoljeća nailazimo na sve više domaćih trgovaca, dok su u početku kao profesionalni trgovci zabilježeni samo Mlečani, odnosno Talijani. No i kada se radi o stranim trgovcima koje privlači zadarska luka, oni se sve više i više naseljavaju u samom gradu i postaju građani te komune s jednakim građanskim odgovornostima i visokim ugledom (na primjer Andrija Nuci). Doprinos stranaca razvoju trgovine u Zadru je, u svakom slučaju, koristan, jer se zahvaljujući Pazinovima potomcima stvorila i najzapaženija kompanija u tom gradu.

Drugo, djelatnost trgovaca sve se više širi, od svjedočenja drugim ugovorima do sudjelovanja u pravim poslovima, dogovorima, kupoprodaji. Možemo pratiti razvoj od samostalnog trgovca, preko kratkotrajnog udruživanja za samo jednu priliku, do pravih dugotrajnih društava, poslovanja u zajednici, pa i do osnivanja kompanija. Iako neki trgovci ostaju sami i ne udružuju se, ni oni nisu više putujući trgovci jer su stekli dovoljno bogatstva da bi mogli zaposliti pomoćnike, koji za njih obavljaju potrebna putovanja. Najveći broj primjera nalazimo u drugoj polovici XIV. stoljeća, kada je gospodarska djelatnost Zadra vrlo proširena, dok se u XV. stoljeću sužava zbog pritiska Mletačke uprave. No, usprkos loših okolnosti, ipak smo svjedoci snalažljivosti pojedinaca i u tom razdoblju. Tako možemo reći da trgovci, neplemići, koje smo ovdje obradili, pokazuju da se njihova gospodarska moć tijekom XIV. i XV. stoljeća izjednačava s gospodarskom moći zadarskog patricijata, a u nekim je slučajevima čak i nadmašuje.

L'activité professionnelle des marchands de Zadar aux XIVe-XVe siècles

Résumé

L'article présente l'activité professionnelle de 11 marchands vivant à Zadar du début du XIVe siècle à la première moitié du XVe siècle. Des citations, issues du livre sur le commerce du marchand ragusain Beno Kotruljević datant du XVe siècle, sont employées en illustration. Elles servent à éclaircir la finalité des opérations commerciales effectuées par les commerçants observés, ainsi qu'à montrer la base morale qui sous-tend toute activité marchande.

Sous les titres de *mercator*, *merçarius* ou *draparius*, se constitue progressivement une catégorie spécifique d'hommes d'affaire. Ils s'affirment grâce à leur adaptabilité aux nouvelles circonstances politico-économiques et à l'accroissement de leurs biens pécuniers. Forts de leur savoir et de leur poids économique supérieur, les Italiens implantés à Zadar dans la première moitié du XIVe siècle (principalement des Vénitiens) sont les pionniers de cette cristallisation de la profession marchande. Trouvant de plus en plus de conditions favorables au développement économique, ces commerçants introduisent peu à peu les nouvelles techniques marchandes dans la commune.

À l'avènement des Angevins à Zadar en 1358; la population marchande vénitienne se retire, ce qui favorise l'ascension des marchands autochtones (Zadarois ou Croates de l'arrière-pays). À la place des Vénitiens, les Ancônitaïns, les Cesenois et les Fermoïns prennent la relève et contribuent fortement à l'accélération de l'essor économique de Zadar. Puis, avec le retour de la commune zadaroise sous le pouvoir de la République de Venise, les marchands zadarois autochtones, formés à l'étranger et sur place, dominent la scène économique de la commune. Leur activité confirme la formation définitive de la classe socio-professionnelle des commerçants.

L'évolution de l'origine nationale des commerçants à Zadar et l'affirmation d'une catégorie professionnelle à part se traduisent également par une transition dans le procédé commercial. Au cours des deux siècles observés, on assiste au passage du marchand autonome travaillant pour son compte (dans sa boutique et en effectuant tous les déplacements), à la formation de véritables compagnies commerciales qui incluent aussi bien des familles marchandes entières que d'autres sociétaires intéressés à l'opération et qui nécessitent une répartition ramifiée des tâches (menée des comptes, investissements, déplacements...). Cette transition progressive s'avère en conformité avec l'évolution, plus précoce, des techniques commerciales qui se développent dans l'Italie voisine, puis sur toute l'Europe.